

১৭৫৭
১৭৫৭

১৭৫৭
(১৭৫৭)

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

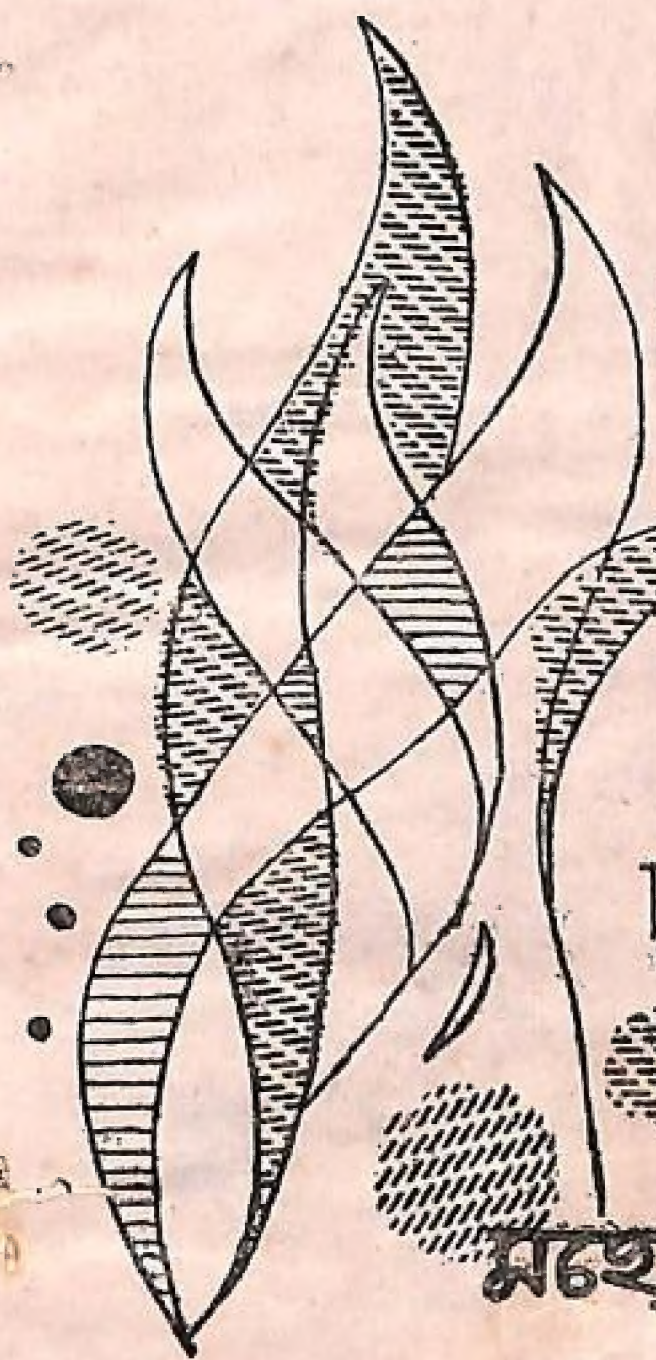
১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

১৭৫৭

আম

আমি

দুখন উপক্যাসিকা

মহেন্দ্র বর্ষণকুমার

ফেণ্ডচ বুক এজেন্সি-গুৱাহাটী-১

...আক আমি
(ছখন উপন্যাসিকা)

প্রকাশক :

শ্রীনবেশ্বৰ দাস
ফ্রেণ্ড্ বুক এজেন্সি
পানবজাৰ,
গুৱাহাটী-৭৮১০০১

প্রথম সংস্কৰণ :

মাৰ্চ ১৯৮০

প্রকাশকৰ দ্বাৰা

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

ছপাওঁতা :

শ্রীপৰেশ চন্দ্ৰ দাস

মণি মাণিক প্ৰেছ

উজান বজাৰ

গুৱাহাটী-১

কিতাপৰ মূল্য :

পাঁচ টকা মাথোন

কৃতজ্ঞতা—

এই উপন্যাসিকা ছখন লিখা হৈছিল বন্ধু পবিত্ৰ ডেকাব তাগিদাত ।
ফ্রেণ্ড্ বুক এজেন্সিৰ শ্রীযুত নবেশ্বৰ দাসৰ হাতত পৰিলেহি অনুজ প্ৰতিম ঘন
হাজৰিকাৰ যোগেদি ।

ছয়োৰে ওচৰত কৃতজ্ঞ ।

পোলেন ববকটকী, চন্দ্র বৰা আৰু ডঃ সুশীল গোস্বামীৰ হাতত

প্রাসংগিক অপ্রসংগ

সময় পূৰ্ণ। সাত বাজিছে। মই মুখখন ধুই অঁতাইছোঁ। বোঁৱে এতিয়া
চাহ দিবহি। চাহ কাপ আনে মানে...

....গুৱাহাটীৰ পুলিচে কিছুমান লোকৰ পৰা এবিধ নতুন বিধৰ
কৰ লবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। অৱশ্যে এই কৰ সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিগত।
চৰকাৰৰ বা ওপৰৱালাৰ ... (দৈনিক অসম)

.....চোৰাং কাৰবাৰী, মজুতকাৰী আৰু আইন ভংগকাৰীৰ বিৰুদ্ধে
দৃঢ় ব্যৱস্থা লবলৈ প্ৰধানমন্ত্ৰী ইন্দিৰা গান্ধীয়ে আজি পুলিচক আহ্বান
জনায়। কিন্তু সাধৰণ লোকৰ বাবে পুলিচ সুহৃদ হ'ব লাগে আৰু যি
কোনো ধৰণৰ বিপদত

...ডি. আই. জি. গ্ৰেপ্তাৰ....

গুৱাহাটী...

সিঁচৰিত হৈ থকা পুৰণা খবৰ কাগজ কেইখনৰ এই পুৰণা খবৰ
কেইটাত দুৰৈৰ পৰাই চকু পেলালো। আচলতে এই কেইটা খবৰ
কেতিয়াও পুৰণা নহয়, এই কেইটা সদায় নতুন খবৰ। কেইবানো
খবৰ-কাগজ পৰি আছে, কোনো এখনকে সম্পূৰ্ণ কৰি পঢ়ি লোৱাৰ বে
নাই। মূৰটো বিমৰ্ষিত কৰিছে। বোঁ চাহৰ খোলাত। কমা, মণি,
ভটিৰ আউল মৰাত বোঁ এতিয়া ব্যস্ত। ভটিৰ ঠেনঠেননী সহজে মান
নাযায়। সামান্য কথা এটাকে লৈ কিছু সময় ধৰি তাই পেৰপেৰাব,
এটা সময়ত নবোৰ ধৈৰ্যৰ বান্ধ ছিগি যাব, কেই ঢকামান সোধাই
নবোঁৱে তাইক বাৰাণ্ডাত উলিয়াই থৈ যাবহি, প্ৰথমে তাই কণ্ঠৰ সমস্ত
শক্তি খৰচ কৰি চিঞৰি চিঞৰি কান্দিব, তাৰ পিচত কান্দোনে এটা
বিশেষ গত লব আৰু সেই বিশেষ গতটো প্ৰায় দহ মিনিট ধৰি চলি
শেষত বন্ধ হৈ যাব।

এইটো নিয়ম। তাইৰ এই কান্দোন বন্ধ কৰিবলৈ কোনেও নকৰে। দেউতাই নিৰ্বিকাব মনেৰে বিচনাতে ওপৰলৈ মুখ কৰি পৰি থাকে। নাতিনীয়েকৰ কান্দোনে দেউতাক হয়তো স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰেগৈ। কিছু সময়ৰ পিচত তাই চুচুক-চামাককৈ বান্ধনি ঘৰলৈ সোমাই যাব, বোৰ মুখলৈ চাই থাকিব, বোৰে সামান্য কোমলতা প্ৰদৰ্শন কৰি তাইক ওচৰলৈ মাতিব, তাই গৈ বোৰ কোলাত সোমাবগৈ, চাদৰৰ আগটোৰে বোৰে তাইৰ গাল-মুখ মোহাৰি দিব আৰু অলপ আগেয়ে এৰি থৈ যোৱা বস্ত্ৰখিনিকে পুনৰ মুখৰ আগত দাঙি ধৰিব, তাই বিনা আপত্তিৰে খাই দিব।

তাইক, ভট্টিক, খাবলৈ দি বো দেউতাৰ ওচৰলৈ আহিব, টুথ পেষ্ট, মুখ ধুবৰ কাৰণে গৰম পানী, গামোছা, মুখ ধোৱা পানী পেলাবৰ কাৰণে চৰিয়ালটো আনি দেউতাৰ ওচৰত থবহি। বোক দেখি দেউতাই সদায় সোধাৰ দৰেই সুধিব—তাইৰ কি হৈছিল? বৰকৈ মুখ মেলিছিল দেখোন! বোৰে দেউতাৰ কথাৰ উত্তৰ নিদিয়। প্ৰথমতে কিছুদিন দিছিল, কিন্তু একেটা উত্তৰকে সদায় দি নাথাকিলেও হ'ব বুলি শেষত বোৰে নিজেই স্থিৰ কৰিলে, দেউতায়ো হয়তো বোৰ উত্তৰৰ বাবে কোনো ধৰণৰ অপেক্ষা নকৰে। দেউতাক চাহ আৰু গৰম গাখীৰত ল'ফ দুচকল তিয়াই খাবলৈ দি বো মোৰ ওচৰ পাবহি। —এই শনি কেইটাৰ জঞ্জাল মাৰোতেই মূৰ গৰম হৈ যায়। তোমাক চাহ কাপকে দিবহি পৰা নাই চোৱাচোন—বুলি মেজৰ ওপৰত চাহ কাপ থবহি, প্লেটখনত হয়তো এখন কাটা বিস্কুট, হয়তো দুখন ব্ৰিটেনিয়া, হয়তো এখন শুকান কটি, হয়তো দুই পিছ স্লাইজ, হয়তো দুটামান চিৰা ভজা, হয়তো....

দাদা চাগে, বটল লৈ গাখীৰৰ বুথলৈ দৌৰিছে, হয়তো থিয়ৈ থিয়ৈ চাহ একাপ গিলি গৈছে, হয়তো আহি খামহি বুলি কৈ গৈছে। গাখীৰৰ গাড়ী কেতিয়া আহে সেইটো কোনেও নাজানে। হয়তো কোনোবা এদিন ছয় বজাৰ আগতে আহিব, হয়তো কোনোবা এদিন সাত

বজাত আহিব, কোনোবা এদিন চাৰে সাত, আঠ, চাৰে আঠ যি কোনো সময়তে। দাদা বৈ থাকিব গৈ, অৰ্থাৎ বৈ থাকিব গৈ লাগে অন্ততঃ ছয় বজাৰ পৰা। আহোঁতে দাদাৰ মূৰ গৰম হৈ আহে। অপব্যয়, সময়ৰ এনে অপব্যয়—গাখীৰৰ কিউত দুঘণ্টা, বেচনৰ কিউত দুঘণ্টা, চেলুনৰ কিউত এঘণ্টা, সমবায়ৰ কাপোৰৰ কিউত দুঘণ্টা—মানুহৰ, কৰ্মট মানুহৰ, সময়বোৰ এনেদৰে অপব্যয় কৰি দেশ এখনে কি উন্নতি কৰিব? দাদাই গোবগোবাই আহিব, বোয়েকে আহি ক'বহি—লেক্চাৰ মাৰিব' আমি দ্ৰুত গতিত আগবাঢ়িব লাগে, আমি জীৱনৰ প্ৰতিটো ক্ষণ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে, তেহে দেশে অগ্ৰগতি লাভ কৰিব, অগ্ৰগতি! মূৰটো! ক্ষণে ক্ষণে—গাখীৰ গুড় চেনী চুজি আটা চাউল মিঠাতেল চিমেন্ট বালি প্ৰতিটোৰ বাবে কিউত থিয় হোৱাগৈ, প্ৰতিটোৰ বাবে দুঘণ্টাকৈ সময় অপব্যয় কৰা আৰু জীৱনৰ প্ৰতিটো ক্ষণৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে বুলি লেক্চাৰ মাৰা। এই জিভাবোৰ কাটি পেলাব লাগে—দাদাই ইচ্ছা মতে বলকি যাব আৰু বোৰে সেইবোৰলৈ কাণ নিদিয়াকৈ নিজৰ কামত লাগি থাকিব। এসময়ত খুব কিতাপ পঢ়া আৰু মাজে মাজে কবিতা লিখা দাদাই এতিয়া মেজৰ ওচৰত বহিবলৈ সময় নাপায়। কিতাপৰ ওপৰত ধূলি পৰিছে। সংসাৰ বাঢ়িছে, বস্ত্ৰৰ দাম বাঢ়িছে, অতি লাগতিয়াল খোৱা বস্ত্ৰ সহজে পাবলৈ নোহোৱা হৈছে, ঘৰভাড়া বাঢ়িছে, পাব লগা সুবিধা নাইকিয়া হৈছে। দাদা খিঙখিঙীয়া হৈছে। বৈ নিৰ্বিকাব। কৰাখিনি কৰি গৈছে।

মোৰ কোঠাটোও বৰ বিশৃংখল হৈ আছে। কেইবাদিনৰ খবৰ কাগজ অ'ত ত'ত সিঁচৰিত হৈ আছে, মেজখনত কিতাপ কাগজ চিঠি দৰবৰ বটল টনিকৰ বটল ফনী পেষ্ট কপাহ বাদামৰ বাকলি বেৰত মকৰা জাল চূণৰ দাগ অসহ্য! তামোল খাবলৈ দিলেও মানুহে চূণ কণ বেৰত সানি দিয়ে। পানৰ আগটো ফালি চূণ কণ আঁতৰাই লোৱাৰ সৌন্দৰ্যখিনিও নাজানে। কিছু সময়ৰ পিচত দাদা ইয়ালৈ সোমাই আহিব। সদায় সুধি অহা কথাষাৰকে মোক সুধিবহি, সদায়

দি অহা উত্তৰটোকে মই দিম । দৰবৰ বটল কেইটা লুটিয়াই চাব, আজি গা ধুম নে নুধুম শুধিব, যোৱা নিশা টোপনি হৈছিলনে শুধিব, পঢ়িবলৈ কিবা কিতাপ লাগেনেকি শুধিব, কালি মৃগেন আহিছিল নে নাই শুধিব, সদায় শুধি অহা আৰু কিবাকিবি কথাকে শুধিব, তাৰ পিচত ওলাই যাব । ন বাজি কুৰি মিনিটত দাদাই ভাত বিচাৰিব, বনিয়নটো ক'ত থাকিল বুলি চিঞৰ-বাখৰ কৰি নিজৰ কোঠাৰ আলনাৰ সমস্ত কাপোৰ খেলিমেলা কৰি পেলাব, বোঁ ওলাই আহি বনিয়নটো চাই দিবহি ; ভাত খাই উঠি তামোলখন মুখত ভৰাই পেনটো' বিচাৰি নিজৰ কোঠাৰ মেজখনত থকা সমস্ত বস্তু লওভণ্ড কৰিব, কমা-মণিক ধমক দিব, সিহঁতে কি উত্তৰ দিয়ে তাৰ প্ৰতি কৰ্ণপাত নকৰি তেওঁ কোৱা কথাখিনি কৈ যাব, শেষত বোঁ বান্ধনি ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিব আৰু হকে-বিহকে ছোৱালী কেইজনীক দোষাবোপ কৰি থকাৰ বাবে দাদাৰ ওপৰত অভিযোগ আনিব । তুমিয়েই মৰম চেলাই চেলাই ছোৱালী কেইজনীৰ মূৰ খালা—বুলি কৈ হেঙাবৰ পৰা প্ৰিন্স কোৰ্টটো নমাই পিন্ধি লৈ জেপত হাত সুমাই দুখোজমান আহি বৈ যাব । অৰ্থাৎ পেনটো জেপতেই আছিল । এইবাৰ দাদাৰ মুখখন শান্ত হৈ পৰিব আৰু বোঁৱে কথাটো বুজি পাই এক তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে দাদাৰ ফালে চাব । দাদাই বোঁৰ চকুলৈ নোচোৱাকৈ—বজাবৰ পৰা কি কি আনিব লাগিব ব'লি শুধি উত্তৰৰ প্ৰতি অপেক্ষা নকৰাকৈ ওলাই যাব । ঠিক এই সময়তে কেতিয়াবা বীৰেশ্বৰ খুড়া আহে । বীৰেশ্বৰ খুড়া দেউতাৰ প্ৰায় সমবয়সীয়া, চাকৰিৰ পৰা অৱসৰো লৈছে কেইমাহমানৰ অগা-পিচাকৈ । দেউতাৰ খবৰ লবলৈ অহাটো বীৰেশ্বৰ খুড়াৰ প্ৰায় দৈনন্দিন অন্তৰ্ভুক্ত । বীৰেশ্বৰ খুড়া আহিলে দেউতায়ো নতুন শক্তি পোৱা যেন লাগে, বীৰেশ্বৰ খুড়াৰ মাতটো শুনিলেই দেউতা শোৱাৰ পৰা উঠি বেৰত আঁউজি বিচনাতে বহে । বীৰেশ্বৰ খুড়াই গেটৰ মুখৰ পৰাই চিঞৰি আহে—হেৰ' কমা, হেৰ মণি । সোমাই আহিয়েই দাদাক দেখি বীৰেশ্বৰ খুড়া বৈ যায়, দাদাও বৈ যায় ।

বীৰেশ্বৰ খুড়া—তুমি ওলালাই হ'ব পায় ?

দাদা—(প্ৰিন্স কোৰ্টৰ জেপত হাত ভৰাই, মাজে মাজে হাত উলিয়াই ঘড়ীটোলৈ চাই) হয়, দেৰিয়েই হ'ল ।

বীঃ খুঃ—এৰা, আজি কালি সময়বোৰ কেনি যায় ক'বই নোৱাৰি বুজিছা । দেউতাৰ কেনে ?

দাদা—আছে, যাওক, দেউতাৰ কোঠাতে বহক গৈ ।

বীঃ খুঃ—মোনা-চোনা লৈ ওলাইছা দেখোন, বজাৰ সমাৰ অফিচৰ পৰা আহোঁতেই কৰি অহা নেকি ?

দাদা—নহলে দেখোন সময়েই নহয় গৈ ।

বীঃ খুঃ—দেউতাৰকো চাগে' মাছ এচকল সদায় লাগে নহয় ।

দাদা—হলে ভাল পায় ।

বীঃ খুঃ—মোৰো সেইটোৱেই কথা বুজিছা । মাছ চকল থাকিলে ভাত এগৰাহ যায় । কালি (দাদাৰ কপালৰ ছাল কোঁচ খায় । খং উঠে, ঘড়ীলৈ ঘনে ঘনে চায়) । কালি মানে আমাৰ বাপুকণে (দাদাই জানে—'আমাৰ বাপুকণে' কালি কি কৰিলে) প্ৰকাণ্ড খৰিয়া মাছ এটা অথবা বোঁ মাছ এটা অথবা চিতল এটা অথবা প্ৰায় এক কেজি, এক কেজি ওজনৰ কুটি দুটা আনিলে । কেই চকলমান ওচৰৰ ঘৰলৈকে দিলে ইত্যাদি । 'আমাৰ বাপুকণে'—বীৰেশ্বৰ খুড়াৰ বৰ পুতেক । দাদাও দেউতাৰ বৰ পুতেক, 'আমাৰ বাপুকণো' বীৰেশ্বৰ খুড়াৰ বৰ পুতেক । দুয়োজন বন্ধুৰ দুয়োজন বৰ পুতেকৰ মাজত কেইটিমান মিল আছে । যথা—দাদা আৰু আমাৰ বাপুকণৰ বয়স সমান, বিয়াও কৰা-ইছে এমাহ অগা-পিছাকৈ, দুয়ো চাকৰি কৰে, দুয়োৰো ডিগ্ৰীৰ আখৰ কেইটা একেই, দুয়োৰো দৰমহাৰ হাৰো একেই । কিন্তু পাৰ্থক্য হৈছে—'আমাৰ বাপুকণে' কুৰি-পঁচিশ টকাৰ কিল'তো বোঁ মাছ কিনিব পাৰে, দাদাই নোৱাৰে । 'আমাৰ বাপুকণে'ৰ দেউতাকে মাছ খোৱাৰ উপকা-ৰিতা সম্পৰ্কে বক্তৃতা দিব পাৰে, দাদাৰ দেউতাকে নোৱাৰে । 'আমাৰ

বাপুকণে' 'সকলো সুবিধা থকা' ঘৰ সজাব পাৰে, দাদাই নোৱাৰে, 'আমাৰ বাপুকণে' ভালেমান টকাৰ ইনচুৰেন্স কৰি তাৰ লোন লৈ ঘৰ সজাতো দেখুৱাব পাৰে, দাদাই নোৱাৰে। সহজ কথাত 'আমাৰ বাপুকণে' কৰিব পৰা বহুতখিনি কাম দাদাই কৰিব নোৱাৰে আৰু সেইবাবেই দেউতাৰ মনত চুবুৰীয়াৰ মনত দাদাতকৈ 'আমাৰ বাপুকণে' কৰ্মঠ, আদৰ্শনীয়।

দাদা—মই যাওঁ খুড়, বেলি হৈছে।

বীঃ খুঃ—হয় নেকি? যোৱা বাক, (দাদা কেইখোজমান আঙুৰাই আহিব) অ' ববাচোন, ডাক্তৰ আহিছিল নেকি?

দাদা—এই সপ্তাহত অহা নাই।

বীঃ খুঃ—তোমালোকৰ সেইটোৱেই ভুল। ডেইলি অন্ততঃ এবাৰকৈ ডাক্তৰ আনি চেক্ কৰাই থাকিব লাগে। আচল কথা দেউতাৰ প্ৰেচাৰটো। ময়েই সপ্তাহত এবাৰকৈ চেক্ কৰাই থাকোঁ।

(দাদাই হয়তো ভাবে—এই সহজ কথাটো তোমাৰ নিচিনা মূৰ্খই মোক বুজালেও হ'ব। পইচা থকা মানুহৰ ঘৰলৈ ডাক্তৰ এনেয়ো যাব পাৰে, দুখীয়া মানুহৰ ঘৰলৈ গ'লে ডাক্তৰক ভিজিত লাগে) বীৰেশ্বৰ খুড়াক দেখাৰ লগে লগেই দেউতাই হুলস্থূল লগাই দিয়ে—অ' মা মণি, অ' মা কমা...কমা বা মণি ককা কৰ ওচৰ চাপিবগৈ। দেউতাই ক'ব—যোৱা মা, মাৰাক কোৱাগৈ যে ককা আহিছে—বৌক এই সংবাদটি দিব লগাৰ অৰ্থ বীৰেশ্বৰ খুড়াক চাহৰ যোগান ধৰিব লাগে। ঘণ্টাই ঘণ্টাই হেনো বীৰেশ্বৰ খুড়াই চাহ খাব পাৰে। ন বজাৰ পৰা দহ বজালৈকে এঘণ্টা সময় বৌৰ উশাহ লবলৈকো আহৰি নাথাকে। দাদাক অফিচলৈ যাবলৈ ভাত দিব লাগে, ছোৱালী দুজনী স্কুললৈ পঠিয়াব লাগে, সিহঁতক ভাত খাবলৈ দি কানিকাপোৰ পিন্ধাই দিয়াৰ পৰা কিতাপ-বহী গোটাই দিয়ালৈকে সকলো কৰিব লাগে। এই সময়তেই প্ৰায় বীৰেশ্বৰ খুড়া ওলাইহি আৰু দেউতাই চিঞৰ-বাখৰ আৰম্ভ কৰে। বৌৰ মুখখন গোমোঠা হৈ পৰে, সমুৱ দেউতাৰ ওপৰতো খং উঠে। বীৰেশ্বৰ খুড়া আহিলে মোৰ অসহ্য

লাগে। মোৰ মুখলৈ যেনেকৈ চায় যেন কোনোবা চোৰ-ডকাইতলৈহে চাইছে।

বীৰেশ্বৰ খুড়াৰ দ্বিতীয় ল'ৰাটো মোৰ বয়সৰ। যোৱা বছৰ আমেৰিকালৈ গৈছে। হায়াৰ ষ্টাডিৰ বাবে। স্কলাৰছিপো পাইছে হেনো। আমেৰিকাৰ কোন বিশ্ববিদ্যালয়লৈ গৈছে, কি বিষয়ত ষ্টাডি কৰিবলৈ গৈছে সেইবোৰ মই নাজানো। সেইবোৰ খবৰ বখাৰ প্ৰয়োজন কোনো কালেই মই অনুভৱ কৰা নাই। 'কেৰিয়াৰ বিল্ড' কৰাৰ বাসনা মোৰ নাই, সুযোগো নাই। সুযোগ অৱশ্যে চেষ্টা কৰিলে উলিয়াই ল'ব পাৰি, কিন্তু সেই চেষ্টা কৰাৰ মানসিক প্ৰস্তুতি মোৰ নাই। বীৰেশ্বৰ খুড়াই মই শুনাকৈ দেউতাৰ আগত দ্বিতীয় পুতেকৰ কথা কব। কেতিয়াবা সি বিদেশৰ পৰা পঠোৱা বঙীন আলোক চিত্ৰ দেউতাক দেখুৱাব, মোকো দেখুৱাব। মই সামান্য হাঁহি দিওঁ। আচলতে সেই সময়ত মোৰ হো হোকৈ হাঁহিবৰ মন যায়, আচলতে সেই সময়ত বীৰেশ্বৰ খুড়াক পুতৌ কৰিবলৈ মন যায়, আচলতে সেই সময়ত ফটোবোৰ ফালি পেলাবলৈ মন যায়, আচলতে সেই সময়ত মোৰ মন আৰু মগজু উলতি অহা যেন লাগে। দেউতাও মনে মনে বৈ যায়। দেউতাই হয়তো—বন্ধুপুত্ৰৰ লগত নিজৰ পুতেক কেইটাক তুলনা কৰিব খোজে, দেউতাই হয়তো বন্ধুৰ ভাগ্যৰ লগত নিজৰ ভাগ্যৰ পাৰ্থক্য বিচাৰে, দেউতাই হয়তো বন্ধুৰ ওচৰত নিজকে নিঃস্ব পিতৃ যেন অনুভৱ কৰে।

তথাপি দেউতায়ো হাঁহে, বীৰেশ্বৰ খুড়াই ভাল পাওক বুলিয়েই হাঁহে—'ফটোসমূহ বৰ সুন্দৰ হৈছে বুলি একাধিক বাৰ উচ্চাৰণ কৰে। আচলতে আমি জীৱনৰ ক্ষণে ক্ষণে ভঙামি কৰি আহিছো, বুকুত কান্দোন ৰাখি মুখেৰে হাঁহিছো, কেতিয়াবা চকুপানী টুকি দেখুৱাইছো অথচ ভিতৰি ভিতৰি হাঁহিছো। কথাবোৰ, ভঙামিবোৰ ভাবিলে মোৰো হাঁহি উঠে। দেউতাৰ ডাঙৰ পুতেকেও কিবাকিবি কৰিব পাৰিলেহেঁতেন যদি 'আমাৰ বাপুকণে'সি হ'ব পাৰিলেহেঁতেন। দেউতাৰ সকলো পুতেকেও হায়াৰ ষ্টাডিৰ সুবিধা উলিয়াই ল'ব পাৰিলেহেঁতেন যদি তাৰ অস্তিত্বৰ প্ৰয়োজন এতিয়াৰ দৰে অনুভৱ নকৰিলেহেঁতেন। বীৰেশ্বৰ খুড়া আৰু তেওঁৰ পৰিয়াল...

সেয়া, মই ভবাৰ দৰেই ভটিব কান্দোন আৰম্ভ হৈছে। বৌৰ কপালৰ ছাল চাগে সামান্য কোঁচ খাইছে। মোক চাহকাপ দেবিকৈ দিয়ে—তাৰবাবে বৌৰ ওপৰত মোৰ সামান্যতমো আক্ষেপ নাই। মোৰ আক্ষেপ, দাদাৰ বহু বিপৰ্য্যয়ৰ কাৰণ ময়েই বুলি বৌৱে আজি-কালি ভাবে। অপ্ৰয়োজনীয় ভাবে চিঞৰ-বাখৰ বৌৱে কাহানিও কৰা নাছিল, আজি-কালিও নকৰে, অলাগতিয়াল অৱস্থাত অধিক শব্দ ব্যয় বৌৱে কাহানিও কৰা নাছিল, আজি-কালিও নকৰে। কিন্তু তথাপি বৌৰ মুখত একোটি বাক্যৰ পৰা অন্য একোটি বাক্যলৈ সময়ৰ ব্যৱধান ক্ৰমাত যেন বেছি হৈ আহিছে। বৌৰ লগত মোৰ পৰিচয় বহুদিনীয়া। আমি একেখন কলেজতে পঢ়িছিলো। আৰু সেই স্ত্ৰেই দেখা-দেখি হৈছিল। তাৰপিচত তেওঁ মোৰ বো হৈছিলহি, মই তেওঁৰ দেওৰ হৈ গৈছিলো। বো হোৱাৰ পিচত কলেজৰ কোনজনী ছোৱালীয়ে মোৰ সম্পৰ্কে কি মন্তব্য কৰিছিল—বৌৱে কৈ কৈ হাঁহিছিল। আৰু সুধিছিল—মালা নামৰ ছোৱালীজনীক মই সঁচাকৈয়ে ভাল পাইছিলো নেকি। সেই ছোৱালীজনীয়ে হেনো মোৰ কথা অলপ বেছিকৈ কৈছিল আৰু বোহঁতে তাইক মাজে মাজে মোৰ কথা কৈ জোকালে তাই হাঁহি দিছিল। মালাৰ বাপেক কোনোবা চাহ বাগিচাৰ বৰ মহৰী আছিল। তাইৰ লগত সম্বন্ধটো ৰাখিব পাৰিলে চাহপাত কেইটা নিকিনাকৈয়ে হ'লহেতেন বুলি বৌৱে ছফ্টামী হাঁহি একোটা মাৰিছিল। আজি প্ৰায় ছমাহৰ আগতেও বৌৱে মোক জোকাইছিল—শুনিছা, মালাৰ বোলে এতিয়াও বিয়া হোৱা নাই। খবৰ এটা কৰি চাম নেকি? —সেইদিনা বৌৰ সেই ধেমালিৰ উত্তৰত মই অন্য এটা খবৰ তেওঁক দিছিলো। খবৰটো আছিল—আমাৰ সংগঠনৰ কামত গৈ আমি তিনিজন ল'ৰা মালাৰ দেউতাকে কাম কৰা বাগিচাত ওলাইছিলোঁগৈ আৰু মালাহঁতৰ ঘৰতে দুৰাতি আছিলো। কোৱা বাল্যলৈ যে মালাই আমাক ভালেখিনি সহায় কৰি দিছিল। মালা আগতকৈ শকত হৈছে, আগতকৈ ধুনীয়া হৈছে, আগতকৈ বেছি কথা কোৱা হৈছে, আগতকৈ ফ্ৰি হৈছে আৰু আগতকৈ বেছি সময়

বোলে কিতাপ পঢ়া হৈছে। বৌক আৰু এটা কথা জনাইছিলো যে—মালাই স্কুলত চাকৰি কৰি, প্ৰাইভেটকৈ এম, এ, দি চেকেণ্ড ক্লাছ চেভেই হৈছে অৰ্থাৎ সেইফালৰ পৰাও মোতকৈ আগবাঢ়ি গ'ল। গতিকে মালাই আহি মোৰ ওপৰতে প্ৰফেচাৰী কৰিলে অসুবিধা হব। কিয় ক'ব নোৱাৰো, ইয়াৰ পিচত বৌৱে মোৰ আগত মালাৰ কথা উলিওৱা নাই, হয়তো তেনে বং কৰাৰ পৰিবেশো লাহে লাহে নোহোৱা হৈ আহিছে। ইতিমধ্যে দেউতাই বিচনা ললে, দাদা জীৱন যুঁজৰ ষ্টেটেজি নিৰ্মাণত ব্যস্তৰ পৰা ব্যস্ততৰ হৈ পৰিল, ঘৰত পৰিকল্পনাৰ প্ৰচাৰ পুস্তিকা (দাদাই প্ৰচাৰ বিভাগত চাকৰি কৰে। সাহিত্য কৰ্মত কিছু নাম আছিল বাবেই দাদাক এই চাকৰিত লোৱা হৈছিল) দম হ'লহি আৰু দাদাৰ চকুৰ গুৰিত ক'লা আঁচ উজ্জলৰ পৰা উজ্জলতৰ হৈ আহিল। ১৯৭৩ চনৰ মাঘৰ বিহুৰ সময়ত আধা লিটাৰ মিঠাতেলৰ বাবে প্ৰায় চাৰে চাৰিঘণ্টা কিউত থিয় হৈ থাকি শেষত 'তেল শেষ হ'ল' বুলি দোকানীয়ে কৈ দিয়াত বিফল মনোৰথ হৈ উভতি আহি বৌৰ আগত দম্‌দমাই উঠিলহি—পৰিহাস বুজিছা ভাগ্যৰ পৰিহাস—যোৱা চাৰিখন পৰিকল্পনাৰ সাফল্যৰ কথা আৰু এই নতুন পৰিকল্পনাৰ বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ কথা লিখি আহিছো—এইখন হাতেৰে, আৰু এইখন হাতেতে চাৰে চাৰি ঘণ্টা মিঠাতেলৰ শুদা টিংটো ওলামাই লৈ বিফল মনেৰে ঘূৰি আহিছো। বৌৱে সেইদিনাও বিশেষ একো কোৱা নাছিল, মাথোন এক অবুজ দৃষ্টিৰে দাদাৰ চকুলৈ চাইছিল। হয়তো তেওঁ ভাবিছিল—বিহুৰ দিনা ৰাতিপুৱা দেউতাৰ আগত এই বোৱাৰী জনীয়ে কোনটো সতেৰে শুদা চাহকাপ দিম গৈ? ছোৱালী কেইজনীক...

দাদাই কেৱল ঘৰতে গুজৰিছিল, বৌৱে 'নাইকিয়া হ'লেনো আৰু কি কৰিবা'—এনে ভাবত কথাষাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। বৌৰ মুখৰ বৰণ যেন দিনে দিনে সলনি হৈ যাবলৈ ধৰিছে, যেন উদাস হৈ যাবলৈ ধৰিছে, যেন নিষ্প্ৰহ হৈ যাবলৈ ধৰিছে, যেন অনিশ্চয়তাকেই জীৱন বুলি ধৰি লোৱাৰ বৌদ্ধ লাভ কৰিছে। মই নিজেই বুজো যে মই দাদাৰ বোজা হৈছো, মই কিবা এটা কৰাটো দৰকাৰ আৰু ইচ্ছা কৰিলে মই কিবা এটা কৰিবও পাৰো। কেৱল

সেয়ে নহয়, কিবা এটা কবি লোৱাৰ বাট ময়ো পাইছিলো, কিন্তু সেই বাটেদি মই যাব নোৱাৰো, নোখোজো। মই বীবেশ্বৰ খুড়াৰ ডাঙৰ ল'ৰাৰ আদৰ্শ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰো। অথচ মই য'ত ভৰি দিছিলোঁগৈ তাকে নকৰিলে অন্য উপায়ো নাছিল। মোৰ ডেকা মনটো খঙত, ক্ষোভত চট্‌ফটাই উঠিছিল, মোৰ উশাহ বন্ধ হৈ যোৱা যেন লাগিছিল, মই চাকৰি এৰি দিছিলো। চাকৰি এৰি দিয়া খবৰটো ঘৰখনৰ কাৰণে মোৰ মৃত্যুবৰ্ত্তা তুল্য আছিল। দেউতাই ভালেমান সময় মোৰ চকুলৈ চাই আছিল, মুখেৰে একো শব্দ কৰা নাছিল, দাদাই অস্থিৰ ভাবে ইফালে-সিফালে অহা-যোৱা কৰিছিল আৰু চকু দুটা অসন্তৰ বঙা হৈ উঠা দেখিছিলো। এই বিলাকে মোৰ মন আৰু মগজুত বিশেষ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰা নাছিল। মই যিটো চাকৰি কৰিবলৈ পাইছিলো তাৰ মাজেদি মই আমাৰ সমাজ জীৱনৰ এক কদৰ্য্য, কুন্ধচ ৰূপ দেখিবলৈ পাইছিলো আৰু সিয়েই মোৰ শৰীৰৰ তেজৰ উত্তাপ বঢ়াই তুলিছিল। মোৰ দৰেই একেই মানসিক যন্ত্ৰণাত চট্‌ফটাই আছিল আৰু এজন ল'ৰা—মৃগেন। অফিচৰ পিচত আমি দুয়ো একাধৰীয়াকৈ আহি থাকো। মূল স্মৃতিটোৰ পৰা আমি যে বিচ্ছিন্ন।

মৃগেনে কয়—‘চাহাবে’ কৈছে—তুমি আফটাৰ অল চাকৰি কৰিবলৈ আহিছা, দহজনে যেনেকৈ চাকৰি কৰে তুমিও তাকে কৰা। তুমি অকলে চকুটো ওলোটাই ঘূৰাব নোৱাৰা। সি যি গতিত, যি দিশত ঘূৰিছে, সেই গতিত, সেই দিশেদিহে ঘূৰাব লাগিব। —কথাখিনি কৈ মৃগেন কঁপিছিল! মোৰ মন হতাশাৰে ভৰি পৰিছিল। যেনিয়েই চকু গৈছিল সেইফালেই অন্ধকাৰ অন্ধকাৰ দেখিছিলো। দেশখনত মানুহ শেষ হৈ যোৱা যেন লাগিছিল। অথচ জানিছিলো—যি সোঁতৰ বিপৰীতে গৈছে সিয়েই দাদা হৈছে আৰু যি সোঁতৰ অনুকূলে আছে সিয়েই হৈছে বীবেশ্বৰ খুড়াৰ ‘আমাৰ বাপুৰু’।

মই জানো—দাদা বা বো বয়সতকৈ আগতে বুঢ়া-বুঢ়ী হ'ব, দেউতা সময়তকৈ কেইদিনমান আগতেই মৰিব আৰু মৰিবও লাগিব—বহুত আশা অপূৰণীয় কৰি থৈ। এই ভয়াবহ পৰিণতিৰ কথা জানিও মই চাকৰি এৰি দিয়াৰ সিদ্ধান্ত কৰিলো আৰু এদিন সেই সিদ্ধান্ত পালনো কৰিলো।

মৃগেনৰ লগত সেইদিনা এটা কথাত মোৰ অমিল হৈছিল, মৃগেনে কৈছিল—চাকৰি মই নেৰো। মই ইয়াৰ মাজতে থাকিম আৰু মাজত থাকিয়েই শত্ৰুৰ বুকুত কামোৰ মাৰিম। মই এতিয়াও ভাবি পোৱা নাই—শুদ্ধ পথ কোনটো? মৃগেনে মাজত থাকিয়েই যুঁজ কৰাৰ সংকল্প ললে আৰু মই নিজকে আঁতৰাই আনিলো। মৃগেনে মোক বাৰে বাৰে কৈছিল—তই যি পথেদি সংস্কাৰ সাধন কৰিম বুলি ভাবিছ, সেয়া সংস্কাৰৰ পথ নহয়। মই এতিয়াও ক'ব নোৱাৰো। মই মাথোন ক'ব পাৰো যে আমাৰ গোটেই পদ্ধতিটোৰ ওপৰতেই আউল লাগিছে, তাক ঢোকা ভেজা দি বখাতকৈ নব নিৰ্মাণ কৰাটোহে প্ৰয়োজন।

সেয়া ভক্তিৰ চিঞৰ বেছি হ'ল। সন্তৰ পিঠিত ঢকা পৰিছে। কণ্ঠৰ সমস্ত শক্তিয়ে কিছু সময় ধৰি তাই কান্দিব, তাৰ পিচত সেই কান্দোনে এটা বিশেষ গত ল'ব, সেই গতত কিছু সময় ধৰি চলি থাকিব। ছোৱালীজনী যে কিয় ইমান আলস্ৰু হ'ল জানো! স্বাস্থ্য বুলিবলৈ একো নাই। খোৱা-বোৱাত ৰাপ নাই। কেতিয়াবা মৰম লাগিলে দাদাই তাইক চেপেতি বুলি মাতে। সকলো খোৱা বস্তুৰ প্ৰতি অকচি। বোৱে কয়—এইজনী নাখাই নাখায়েই মৰিব। মাহেকে-পষেকে মাছ বা মাংস আনিলে তাকে লৈ বো আৰু ভক্তিৰ মাজত কাজিয়া হয়। তাই মাছ-মাংসৰ গোক্কে সহ্য নকৰে, বোৱে নেৰে—খা হেৰ' অকণমান ঝাটোন। খঙত তাই ভাতৰ কাঁহীখন ঠেলা মাৰি দিয়ে, বা গাখীৰৰ গিলাচটো ঠেলা মাৰি দিয়ে, বা জলপানৰ বাটিটো উবুৰিয়াই দিয়ে, বোৰ, মৃগজত খঙে খুন্দা মাৰেগৈ,—তইনো নমৰ কলেই বুলি কেইটকামান বহুৱাই দিয়ে। ভক্তি হোৱাৰ আগলৈকে দাদা-নবোৱে ভাবিছিল—তৃতীয় সন্তানটি হোৱাৰ পিচত নবৌক অস্ত্ৰোপ্ৰচাৰ কৰি অধিক মাতৃত্বৰ পৰা বেহাই দিব। সেই ভাবিয়েই ভক্তি হোৱাৰ আগতে নবৌক সদাই মানসিক ভাবেও প্ৰস্তুত কৰাইছিল। কিন্তু তৃতীয় সন্তানটিও যেতিয়া ছোৱালী হ'ল, দাদা-বো কোনেও ভবিষ্যৎ সম্ভাৱনাক মৰিমূৰ কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। তেওঁলোকক হেনো পুত্ৰ সন্তান লাগে। পুত্ৰ সন্তানৰ মাজেদি মধ্যবিত্ত পিতৃ-মাতৃয়ে জীয়াই থাকিবলৈ বিচাৰে। দাদা-বোও ব্যতিক্ৰম নহ'ল। তেওঁলোকে

ভট্টিক পুত্ৰৰূপে পোৱা হলে বেছি আনন্দ পালেহঁতেন। মোৰ আকৌ এইবোৰ ভাবিলে বৰ হাঁহি উঠে। ল'ৰাৰ যোগেদি বংশ বক্ষা হয়, ছোৱালীৰ যোগেদি নহয়! সকলোৱেই তেনেহলে বংশ বক্ষা কৰিবলৈহে বিয়া কৰায়? আৰু অন্য তাগিদা নাই? পুত্ৰাৰ্থে...অৰ্থহীন। ভূষা আভৰণেৰে একোটা সত্যক ঢাকিবলৈ কিয় যত্ন কৰিব লাগে? জিলি মাহীয়ে...জিলি মাহী! আজিৰ পৰা বাৰ চৈধ্য কি পোন্ধৰ বছৰৰ আগৰ কথা—আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰ (আমি তেতিয়া যোৰহাটত। ভাড়া ঘৰত) ঘৰটো আছিল জিলি মাহীহঁতৰ ঘৰ। খিৰিকীখন খুলিলেই আমি জিলি মাহীৰ ঘৰৰ ভিতৰলৈ দেখো। বৰ ধুনীয়া ঘৰ-দুৱাৰ। জিলি মাহীৰ গিৰিয়েক বৰ ডাঙৰ ঠিকাদাৰ বোলে। জিলি মাহীতকৈ বয়সত ডেৰকুৰি বছৰমান ডাঙৰ হ'ব। জিলি মাহীয়েই প্ৰথমে মোৰ লগত নিজে নিজে চিনাকি হৈছিল। তাৰ পিচত মোক ঘৰলৈ মাতি নিছিল, কিবাকিবি ভাল ভাল বস্তু প্ৰায়েই খাবলৈ মাতি নিছিল। কাম কৰা মানুহ ছয়-সাতজনমান আছিল। জিলি মাহীহঁতৰ নিচিনা ধনী মানুহ এঘৰে মোক মৰম কৰা দেখি মা-দেউতায়ো বৰ ভাল পাইছিল আৰু মোক মৰম কৰাৰ বাবেই জিলি মাহীকো মা হঁতে মৰমৰ চকুৰে চাইছিল। জিলি মাহীৰ মৰম দিনে দিনে বেছি হৈ আহিছিল আৰু ময়ো লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিছিলো। সাধাৰণতে ছপৰীয়া, জিলি মাহীৰ গিৰিয়েক ঘৰত নাথাকিলে, জিলি মাহীয়ে মোক মাতি নি খাবলৈ দিছিল আৰু নিজৰ লগতে শুবলৈ দিছিল। মোক...নাই, মনত পৰিলে মোৰ এতিয়া কাণ-মূৰ গৰম হৈ উঠে, মোৰ শিৰা-উপশিৰাৰ মাজেদি বক্তৃতা সঞ্চালন দ্ৰুত হয়, লাজ-ভয়-শঙ্কাত মোৰ চকু মুদ খাই আহে। এই বয়সত মই জিলি মাহীৰ মন বিশ্লেষণ কৰি চাব জনা হৈছে আৰু যিমানেই জিলি মাহীৰ মন বিশ্লেষণ কৰিবলৈ যাওঁ—সিমানেই জিলি মাহীলৈ মোৰ পুতৌ হয়, সিমানেই আমাৰ সমাজ জীৱনৰ থৰক-বৰক ভেটিটোৰ কথা মনলৈ আহে। জিলি মাহীহঁতে বিদ্ৰোহ কৰিব নাজানে, মুখেৰে প্ৰতিবাদ কৰিব নাজানে, খং দেখুৱাব নাজানে আৰু সেইবাবেই তেওঁলোক সতী, সাধৱী!...

এয়া মই যেন যোৰহাটলৈ গৈছো-জিলি মাহীহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছো...ঘৰৰ আগফালৰ ফুলনিখন বৰ ধুনীয়া হৈছে। ইমানবোৰ ফুল! বিবিধ ফুল! ফুলনি পতাত জিলি মাহীৰ বৰ চখ। দুটা মানুহ ফুলনি চাবৰ কাৰণেই ৰাখি দিছে। জিলি মাহী য'লৈকে গৈছে তাৰ পৰা কিবা নহয় কিবা ফুলৰ পুলি এটা, কিবা নহয় কিবা ফুলৰ গুটি লৈ আহিছে। আবেলি প্ৰায়ে জিলি মাহী ফুলনিৰ মাজত বহে, প্ৰায়ে 'পেৰী ম্যান্থন' পঢ়ে, প্ৰায়ে উল গোঠে। মোকো চুৱেটাৰ এটা গুঠি দিছিল। ডিঙি বন্ধ চুৱেটাৰ। এতিয়া চুৱেটাৰটো সৰু হৈ গ'ল। ...মই গৈছো জিলি মাহীৰ ওচৰলৈ।

.....জিলি মাহী.....আগেয়ে আমি থকা ঘৰটোত এতিয়া নতুন মানুহ! এদিন সেইটো আমাৰ ঘৰ আছিল। এতিয়া সেই ঘৰলৈ গলে—চ'ৰাঘৰতে মই বৈ যাব লাগিব। জিলি মাহী ওলাই আহিল—আগতকৈ ধুনীয়া হোৱা যেন লাগিল মানুহজনীক। মুখৰ ৰং আৰু উজ্জল হৈছে নেকি? মোক দেখি ছলছল লগাই দিলে। একেবাৰে নিজৰ শোৱনি কোঠালৈ মাতি নি বহুৱালে। কথা, কিমান কথা! বাপ্ৰে! জিলি মাহীৰ কথাৰ উত্তৰ দি দি মই ভাগৰি গ'লো। মোহাৰ কথা, জিলি মাহীৰ গিৰিয়েকৰ কথা, ক'লে। ঠিকা কাম খুব ভাল চলিছে বোলে। ডুমডুমাত এটা কাঠৰ মিল লৈছে, মাকুমত আৰু এটা 'মিল' কিনাৰ বন্দবস্ত হৈ গৈছে। এতিয়া কাঠৰ ব্যৱসায়ত ধৰিছে। হাবিৰ পুৰা নিজে কাঠ কটায়। ঘৰৰপৰা ওলাই গ'লে দুমাহ-আঢ়ৈ মাহ ঘৰলৈ নাহে। জিলি মাহীয়ে মোক এৰি নিদিয়ৈ। থাকিব লাগিব। মোৰ গালত হাতখন মোহাৰি কৈছিল—মই ক'তে মৰো, দাড়ি গজিলেই! জিলি মাহীক মই ক'লো—দাড়ি নগজিলে হ'ব নেকি—বি-এ, পাছ কৰা ছবছৰ হ'ল বুলি জানানে নাজানা? বি-এ. পাছ ছবছৰৰ আগতেই কৰিলো বুলি শুনি জিলি মাহী যেন চকু খাই উঠিল। বি-এ. পাছ কৰিলা! অ, তাৰ মানে তুমি সঁচাকৈয়ে ডাঙৰ হ'লা। মই ডাঙৰ হ'লো—জিলি মাহীয়ে তাত বেয়া পাব লগা কাৰণ নাছিল, কিন্তু মোৰ সেয়ে অনুমান হ'ল। মই ডাঙৰ হোৱাটো যেন তেওঁ ভাল পোৱা নাই। ক'ব নালাগিছিল

যদিও মই জিলি মাহীক কৈ দিলো—মই কি ভাবিছিলো জানা? তিনি-চাৰিটা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে তোমাক...

.....জিলি মাহীৰ মুখখন গহীন হৈ গ'ল, ক'লে—মোহাবে ল'ৰা-ছোৱালী বৰ ভাল নাপায়। ল'ৰা-ছোৱালী হ'লে বোলে—মোৰ স্নান্য নষ্ট হৈ যাব।

বনিয়াক চিনি পোৱানে? মোহাবৰ বৰ ডাঙৰ বন্ধু। বনিয়াই কৈছিল—মোক দেখিলে বোলে স্কুলীয়া ছোৱালী যেন হে লাগে। গধূলি গধূলি বনিয়া প্ৰায়েই আহে। আজিও আহিব পাৰে তেতিয়া তোমাক কিম্ব মই লুকুৱাই থম। তুমি সোঁ সিটো কোঠাত বহি থাকিব লাগিব। তিনি চাৰি ঘণ্টামান বহিয়েই বনিয়া গুচি যায় গৈ। বহুতে আক' জিলি মাহীয়ে খিলখিলকৈ হাঁহিলে, বহুতে আক' বনিয়াক হেনো মোৰ কথা কৈ জোকায়, বনিয়াইহে কৈছে মোক! বনিয়াৰ চাকৌলত হেনো, বনিয়াৰ সৌভাগ্যৰ কাৰণে, অৰ্থাৎ বনিয়াক যে মই লগ দিছো সেই সৌভাগ্যৰ কাৰণে, বনিয়াক ঈৰ্ষা কৰে। বনিয়া মানুহটো বেয়া নহয়। সংসৰত হে অসুখী, ঘৈণীয়েকজনীৰ পঢ়াশুনা নাই, গাঁৱৰ ছোৱালী, দুটা ল'ৰা আছে, দুবাৰ এবচন কৰালে। সেইটো কথা লৈয়েই ছয়োৰো মাজত মনোমালিন্য। দুখ লাগে মানুহটোলৈ। মোক কয়—আপোনাৰ ওচৰত আশ্ৰয় বিচাৰি আহো! তেনেকৈ ক'লে মৰম নালাগিবনে কোৱা-চোন? অহা শনিবাৰে তেওঁ মোক কাজিবঙালৈ লৈ যাম বুলি কৈছে। হাতীত উঠাব বোলে। —মই শুধিলো—মোহাই বেয়া নাপাব নে? —জিলি মাহীয়ে আক' খিলখিলকৈ হাঁহিলে—মোহাবে মোক এটা চুমা বেছিকৈহে খাব। বনিয়া কিমান ডাঙৰ বন্ধু তুমি কি জানিব। জিলি মাহীয়ে মোক অকণমান ল'ৰাক মৰম কৰাব দৰেই গালে-মুখে হাত মোহাৰি দিলে। ময়ো ক'ব নোৱাৰাকৈ খুতৰিত হাতখন লগালো...দাড়ি বোৰ বাঢ়িছে...কেইবাদিনো খুৰোৱা নাই। যুগেনে আহি ক'বহি—ঐ, দাড়িবোৰ খুৰাই নেপেলাৰ কেলৈ? কিবা বেমাৰী বেমাৰী লাগিছে? বোৱে এতিয়া এইবোৰলৈ চকু দিবলৈ সময় নাপায়। আগৰ

দৰেই থকা হ'লে মোৰ গালৰ দাড়িখিনিৰে ইমান নিঃসংকোচ হৈ উদ্ভ-ঙালি কৰিবলৈ নাপালেহেঁতেন। চকু পকাই ধৰি বোৱে ক'লেহেঁতেন—কিহৰ বিবহত এই ৰূপ? কাটা, দাড়ি কাটা। —একাপ চাহ খুৱাবা বো? মই শুধিলোহেঁতেন। চকু পোন্দোৱাকৈ বোৱে ক'লেহেঁতেন—চাহ? নহ'ব। কাপত গোফ লগাবলৈ মই কাপ দিব নোৱাৰো। প্ৰথমে দাড়ি খুৰাই লোৱা, তেহে পাৰা। অকণো ডিচেন্সি নাই। নে মালালৈ মনত পৰিছে? তোমাৰ এই ৰূপ মালাই দেখিলে ভিৰাই ধৰি লব মাৰিব। কোনটো মূৰ, কোনখন গাল সতকাই ধৰিবই নোৱাৰি।লাহেকৈ খেপিয়াই আৰ্চিখন আনিলো। নিজৰ মুখখনকে চালো। কেইবাদিনো আৰ্চি চোৱা নাই, মোৰ নিজৰে ভয় লাগি গ'ল। মই যেন মোৰ প্ৰতি-বিন্দুক শুধি দিম—তুমি কেতিয়াবা মই আছিলানে? অনুমান হ'ল মই যেন বহুত বছৰ আগুৱাই গৈছোঁ, মই যেন দেউতা হৈ গ'লো, ককা-দেউতা হ'লোহি আক মোৰ ল'ৰা-ছোৱালী, মোৰ নাতিহঁতে মোক বেৰি ধৰিছে। সিহঁতৰ প্ৰত্যেকৰে মুখত খং, সিহঁত প্ৰত্যেকৰে চকুবোৰ বঙা, সিহঁতে মোক এনে অৱস্থাত পেলাব বুলি মই ভবা নাছিলো। সিহঁতে মোক জেৰা কৰিব বুলি মই সপোনতো ভবা নাছিলো। ইয়াৰ কাৰণেই সিহঁতক মই লালন-পালন কৰি ডাঙৰ কৰিলোনে?

এটাই ক'লে, তাৰ চুলি দীঘল, খুতৰিত দাড়ি আছে, খট নামি আহিছে, খুতৰিৰ দাড়ি আক খটৰ মাজত এক ইঞ্চিমান ব্যৱধান,—শুনা দেউতা তোমালোকে আমাৰ জীয়াই থকাৰ সকলো বাট বন্ধ কৰি থৈছা। মই ক'লো—এনে এয়াৰ কথা তই কেনেকৈ ক'লি? তহঁতৰ কাৰণে মই কিমান কৰিলো জান? পঞ্চাশ হেজাৰ টকাৰ বীমা কৰালো। সেইখিনি মেচিণ্ড হোৱাৰ পিচত বেঙ্কত থৈছো। এই প্ৰকাণ্ড ঘৰ কৰালো, তহঁতৰ কেইবা পুৰুষো চলি যাব। তহঁতে মোক কিহৰ কাৰণে দোষাৰোপ কৰ? —চুলিয়ে ক'লে, তুমি যিবিলাকৰ পৰা কাঢ়ি আনি কেৱল নিজৰ কাৰণে এইবোৰ কৰিলা সেইবিলাকে জানে তুমি চোৰ, তুমি অসৎ, তুমি স্বাৰ্থপৰ, তুমি.....চুলিৰ মাত থোকাখুকি হ'ল—তুমি হত্যাকাৰী। আমাক

সিহঁতে চোৰৰ সন্তান বুলি জানে, আমাক সিহঁতে শত্ৰু বুলি জানে, আমাক সিহঁতে ঘিণ কৰে। আমি অকল এই ঘৰ, তোমাৰ বেঞ্চ বেলেঞ্চ লৈয়েই জীয়াই থাকিম? আমাক তুমি মানুহ নকৰিলা কিয়? আমাক তুমি মানুহৰ পৰা আঁতৰাই আনিলা কিয়? —ছোৱালীজনীয়ে, আজিৰ পৰা প্ৰায় ছুকুৰি বছৰৰ আগতে বিয়া দিয়া ছোৱালীজনীয়ে ক'লে—জানা দেউতা, মোৰ ল'ৰাই, মানে তোমাৰ নাতিয়ে তোমাক ঘিণ কৰে, মই মনে মনে দুখ পালেও তাক একো ক'ব নোৱাৰো। তুমি তাৰ কাৰণে ইমানখিনি কৰিলো বুলি গোৱৰ কৰা বাক!

কিন্তু মোৰ নাতিয়ে মোক ঘিণ কৰে কিয়? সিহঁতৰ মই কি অহিত চিন্তা কৰিলো বাক? শয়নে সপোনে সিহঁতৰ কথাই মই দেখোন ভাবিছিলো, এতিয়াও ভাবো। সিহঁতে দুখ-কষ্ট নাপাওক, সিহঁতে আজি স্বাজে ল'ৰাৰ লগত খেলা-ধুলা কৰি স্বভাৱ-চৰিত্ৰ নষ্ট নহওক, সিহঁতে কোনো ক্ষেত্ৰতেই অভাৱ অনুভৱ নকৰক —কিমান চিন্তা, সিহঁতক লৈ মই কিমান চিন্তা কৰিলো, অথচ সিহঁতে মোক জেৰা কৰে, মোক ঘিণ কৰে, মোৰ কামৰ কৈফিয়ৎ বিচাৰে! মোৰ ল'ৰাই মোক চোৰ বোলে! মই বুঢ়া হৈছো.....মোৰ দাড়িবোৰ—

দেউতাই বিচনাৰ পৰা বোক চিঞৰি আছে। ভক্টিৰ কান্দোনৰ জ্বলজ্বলত দেউতাৰ মাত পাকঘৰত থকা বোৰ কাণত পৰাগৈ নাই। তাক অলপ সময়ৰ পিচত দেউতাই কাঁহিবলৈ আবন্ত কৰিব। বুকুত হাত দি কাঁহিব। কোনোবা এজনীয়ে দৌৰি গৈ বোক ক'বগৈ। য'ৰ বন ত'তে এৰি থৈ বো দেউতাৰ ওচৰলৈ দৌৰি আহিব। ...কি হল দেউতা, ইচ, চাওঁ চৰিয়াটো ...চাওঁ মুখখন—দেউতাই বোৰ ওপৰত অসন্তোষ কৰিব। আক্ষেপেৰে কব—মই তোমালোকক বৰ জুলুম দিছো নহয় বোৱাবী, মোৰ কাৰণে একো চিন্তা কৰিব নালাগে, তোমালোক কোনেও চিন্তা কৰিব নালাগে। বিচনাতে মৰি থাকিলেও থাকিম দিয়া। কাৰো একো নহয়, শটো কোনোবা এটাক মাতি আনি নৈয়ে চৈয়ে উটুৱাই দিয়াবা, নহলে কাউবী-শগুণক দি দিবা। দেউতাৰ কথা শুনি

বোৱে একো নামাতে। দেউতাৰ চাগে' মালৈ মনত পৰে। দেউতা বিপত্তীক হোৱা চাৰি বছৰতকৈ বেচি হ'ল। এৰি অহা জীৱনৰ বহুত স্থিতিয়েই হয়তো দেউতাৰ মনত ভীৰ কৰেহি। মাৰ আশা আছিল—আমি নিজাকৈ ঘৰ এখন কৰি লম। সদায় ভাড়াঘৰত কিমান থাকিম? দেউতাই ওৰে জীৱন সেই চেষ্টা কৰিও বিফল হ'ল। বছৰৰ পাছত বছৰ গ'ল, দেউতাৰ স্বপ্ন স্বপ্ন হৈয়েই ব'ল। সমগ্ৰ চাকৰি জীৱনত মাটি এটুকুৰা কিনি লব পৰাকৈ দেউতাই সঞ্চয় কৰিব নোৱাৰিলে। ধোৱা-খুলীয়া স্বভাৱটো দেউতাৰ কাহানিও নাছিল। মা সাংঘাতিক হিচাবী। বহুতেই এই কাৰণতেই দেউতাক অদূৰদৰ্শী বুলি কয়। ধন ঘটিলে তাক খালে। ভৱিষ্যৎ বুলিবলৈ একো নাথাকিল। কিন্তু উগাৰি যোৱাকৈ আমাৰ পৰিয়ালটোৱে কাহানিও খাবলৈ পোৱা নাছিল। সন্ধ্যাৰ বাবে সামান্য পইচাও দেউতাই বচাব পৰা নাছিল। মাটিৰ দাম দিনে দিনে বাঢ়ি গ'ল। দেউতাই নিজেই কয়—কপালত নাই, ঘৰ-মাটি ন'হল। কপালক ধিয়াই দেউতাহঁতে সকলো যন্ত্ৰণাৰ উপশম বিচাৰে। মই বুজি নাপাওঁ—প্ৰকৃতিৰ এই সম্পদৰ ওপৰত মানুহৰ এই মালিকীস্বত্ব কিয়? থাকিবলৈ ঘৰ নাই, ভাড়া ঘৰতো ভাড়া দিনে দিনে বাঢ়ি আছে। আমি ককাই-ভাই ছুটায়ো কেতিয়াবা ঘৰ-মাটি কৰিব পৰা আশা নাই। দেউতাৰ লগৰ বহুতেই, দাদাৰ লগৰো বহুতেই—সেইবোৰ কৰি লৈছে। আমি চিৰদিন ভাড়াটীয়া। এই অঞ্চলৰ মানুহেও আমাক নিজৰ মানুহ বুলি গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই।

সকলোৱেই ভাবে—আমি এই অঞ্চলত দুদিনৰ কাৰণে আছোঁহি। অন্য ঠাইত ভাল ভাড়াঘৰ পালে গুটি যাম গৈ। এই অঞ্চলৰ মানুহে কোনো ধৰণৰ সামূহিক অনুষ্ঠানলৈ আমাক সক্ৰিয় অংশ লবৰ কাৰণে নামাতে। বেশ্যন কাৰ্ডৰ বাবে ঘৰৰ সঠিক স্থায়ী নম্বৰ এটাও আমি দিব নোৱাৰো। দাদাই মাজে মাজে দুখ কৰে। দেউতাৰ লগত দাদাই এই বিষয়ে কথা পাতে। দেউতাই আক্ষেপ কৰি কয়: জীৱনটোত একো কৰিব নোৱাৰিলো, চাকৰি কৰিলো, পৰিয়ালটোক কোনোমতে সুখুৱাই

মৰাৰ পৰা বন্ধা কৰিলো। আৰু একো নহ'ল। ঘৰ এখনকে থৈ যাব নোৱাৰিলো। দেউতাৰ কথা শুনি মোৰ কিন্তু হাঁহি উঠে। ঘৰ-মাটি কৰি লব নোৱাৰালৈকে জীৱনটোৰ যেন কোনো অৰ্থ নাই। ওচৰ চুবুৰী-য়াৰ চকুতো আমি অপদাৰ্থ। ঘৰ এখন সাজি লব নোৱাৰিলো। চৰকাৰী মাটি দখল কৰিবগৈ পাৰো, কিন্তু সেয়া বে-আইনী। আজি বহুতো দিনৰ আগতে দেউতাই আক্ষেপ কৰোতে মই ধেমালিকৈ কৈছিলো : দেউতা, অসমৰ পূজ্যপুৰুষ অস্থিকাগিৰিকো ঘৰৰ মালিকে ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিছিল। দোপালপিটা বৰষুণৰ মাজতো সেইদিনা সেই সিংহপুৰুষজনে ঘৰৰ মালিকৰ আদেশ মানি বাজপথলৈ ওলাই আহিছিল, কাৰণ আইন-খন আছিল মালিকৰ ফালে। আমাৰ ফালে কিমান আইন আছে মই নাজানো, কিন্তু এইটো হলে জানো যে মালিকৰ 'অনুগ্ৰহ' থাকিব লগা মানুহৰ সংখ্যা আমাৰ বহুত আছে, গতিকে এদিন আমাৰ পক্ষে ওকালতি কৰিব পৰা আইনো আমি পাম। —মোৰ কথাই দেউতাৰ খং তোলাইছিল। দেউতাই ভাবি লৈছিল—মোৰ দ্বাৰায়ো ঘৰ-মাটি নহ'ব, দাদাৰ উপাৰ্জনৰেতো নহয়েই। দেউতাই আৰু হয়তো ভাবিছিল যে — নিজৰ দায় সাৰিবলৈকে মই সেই সিংহপুৰুষজনাৰ উদাহৰণ দিছো।

দেউতাৰ কাহ বেছিহে হৈছে। এনেকৈ কিমান দিন জীয়াই থাকিব কব নোৱাৰি। বৰ কষ্ট পাইছে। আজি বাইদেউ আহি পোৱাহি কথা। গধূলি মানে পাবহি চাগে, দাদাই মাতি পঠিয়াইছে। বাইদেউৰ লগত বা আৰু কোন আছে। এসময়ত বাইদেৱে মোক বৰ মৰম কৰিছিল। চাকৰিত সোমোৱাৰ পিচত বাইদেৱে মোৰ কথা কৈ গোৰু কৰিছিল। এতিয়া বাইদেৱে মোক বৰ বেয়া পায়। বাইদেউ! এই যেন বাইদেউ মোৰ ওচৰলৈ আহিছে। মুখখন শেঁতা, চকুৰ গুৰি ক'লা পৰিলে। কপালৰ বেথা ওলাল। বাইদেউ মোৰ ওচৰলৈ চাপি আহিল—

—এইবোৰ কি কৰিলি? বাইদেৱে ক'লে।

—ক'তা, কি কৰিছোনো?

—বুঢ়া বয়সত দেউতাক ভাল সুখ দিছ।

—আহিয়েই তই মোৰ লগত কেৰপাতি লৈছ কিয়?

—এবাবো বাক তই ঘৰখনৰ কথা, অন্ততঃ দেউতাৰ কথা ভাবি চাব নোৱাৰিলিনে? আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাৰ পৰা দেউতাই কি পালে?

বাইদেউৰ চকুহাল কৰণ হৈ পৰা যেন লাগিল। বিধবা হোৱাৰ পিচৰে পৰা বাইদেউৰ আগৰ চকুযুৰি নাইকিয়া হৈ গ'ল। ভিনদেৱে কাম কৰিছিল—এটা কাঠৰ কাৰখানাত। বাইদেউক বিয়া কৰোৱাৰ আগৰে পৰা সেই কাৰখানাত চাকৰি কৰি আছিল। কাৰখানাৰ মালিকে বোলে ভিনদেউক অলপ মৰমো কৰিছিল। বিশ্বাসো কৰিছিল। ভিনদেউ অলপ অতিৰিক্ত ভাবেই প্ৰভুভক্ত আছিল। বাইদেউক বিয়া কৰোৱাৰ আঠ বছৰৰ পিচত ভিনদেউ ঢুকাল। 'গেণ্টিক আলচাৰত' ঢুকাল বুলি কয়। তাৰ পিচত বাইদেউৰ পৰিয়ালটো,—ল'ৰা দুটাৰ সৈতে বিপাক্ত পৰিল। বাইদেউ বৰজনাকৰ লগতে থাকিবলৈ ললে—ল'ৰা দুটাৰ কাৰণেই। সেয়াও কষ্টকৰ দিন। বৰজনাকৰ আঠজনীয়া পৰিয়ালত বাইদেউৰ পৰিয়ালটো অতিৰিক্ত বোজা। বাইদেউৰ বৰজনাকৰ উপাৰ্জনো ভাল নহয়।

—মই ভাবিছিলো ভয়েই ভাগিনীয়েৰ কেইটাকো চাব পাৰিবি। তোৰ ওপৰত বৰ আশা বাখিছিলো। তই সকলো আশা মাটি কৰি পেলালি। বাইদেৱে ক'লে।

দেইতায়ো মোৰ ওপৰত আশা বাখিছিল, দাদাও ভাবিছিল মইয়ে কিবা এটা কৰিব পাৰিম আৰু বাইদেৱেও ভাবিছিল তাইৰ স্বপ্ন ময়েই পূৰাব পাৰিম। পিছে সকলোৰে আশাত মই চেঁচা পানী ঢালিলো। মোৰ কিন্তু তাৰবাবে একো আক্ষেপ নাই।

বাইদেউ যেন মোৰ ওচৰলৈ আৰু ওচৰলৈ চাপি আহিছে, মোৰ চকুলৈ চাই আছে, মোৰ ভৰিব পৰা মূৰলৈ চাইছে, মোৰ চকুত চকু থৈ চাই আছে।

—কি চাইছ? মই সুধিলো।

—তই বাক সঁচাকৈয়ে কি কৰিব খুজিছ? কথাষাৰ কৈয়েই

বাইদেৱে কান্দি দিলে, একেবাৰে ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দিলে। মোৰ অলপ খেলিমেলি লাগি গ'ল। মই ক'লো—তোক কি লাগে ক, বাইদেউ খুলি ক তোৰ বাবে মই কি কৰি দিব লাগে।

—তই ভাল হ, তই ভাল হোৱাটোকে মোক লাগে, তই মানুহ হোৱাটোকে মই বিচাৰো, ইমান সুন্দৰ চাকৰি এটা তই কিয় এৰি পেলালি? চাকৰিটো এৰিবৰ সময়ত দেউতা দাদা কাৰো কথাই তোৰ পেলালি? চাকৰিটো এৰিবৰ সময়ত দেউতা দাদা কাৰো কথাই তোৰ মনলৈ নাছিল নে? তই কি কৰিব খুজিছ? বিপ্লৱ? সমাজ সংস্কাৰ? সামাজিক পৰিবৰ্তন? —সেইবোৰ কি কৰ কৰি থাক, কিন্তু ঘৰখনৰ জীয়াই থকা মানুহবিলাকক আওমৰণে নামাৰিবি। বিপ্লৱ-টিপ্লৱ যিহকে মন যায় কৰি থাক, কিন্তু মই জানো যে—বিচিনাত পৰি থকা দেউতাই দৰব খাবলৈ পাব লাগে, অকণমান ভাল খাদ্য খাবলৈ পাব লাগে আৰু দাদা বো সোনকালে বুঢ়া হ'বলগীয়া অৱস্থাত পৰিব নালাগে। চাকৰিটো এৰি দিলেই যদি তোৰ বিপ্লৱ হ'লহেতেন তেতিয়াও তই চাকৰি এৰাৰ বাবে একো নকলোহেঁতেন, কিন্তু তই—তই য'ৰ পৰা চাকৰি এৰি আহিছ, সেই ঠাই খালী হৈ নাথাকে, তালৈ তোৰ দৰেই অন্য এটা আহিব, তই যিটো কাৰণত চাকৰি এৰিছ, সেইটোৱে সেইটো কাৰণতে চাকৰিটো ভাল বুলি ক'ব। অৰ্থাৎ তোৰ দোষতেই এজন বেয়া মানুহে তাৰ বেয়া কামবোৰ কৰি যাবৰ কাৰণে সুবিধা পাব।

মই চকুখাই উঠিছো। বাইদেৱে ইমান কথা ক'ব পৰা হ'ল কেতিয়াৰ পৰা। —বুজিছ বাইদেউ—মই ক'লো তোৰ দৰে মই কিন্তু কথাবোৰ ভবা নাই, মই তোক অলপ ওপৰতহে কথাবোৰ ভাবিছো।

—তইতি বহুতবোৰ কথা বহুত ওপৰত ভাব বুলি মই জানো। কিন্তু সকলো কাম ওপৰতে হোৱা হলে কথা নাছিল, তহ আৰু বাস্তৱ তহঁতৰ কাৰণে একে হ'ব পাৰে, আমাৰ কাৰণে বেলেগ।

মই দেখিছো, মোৰ কথা আন সকলো মানুহকে বুজাব পাৰিলেও বাইদেউক বুজাব নোৱাৰো, অন্ততঃ এতিয়া এই মুহূৰ্তত নোৱাৰো। বাইদেউহঁতক বুজাবৰ কাৰণেই মই নিজেও আৰু বহুত বুজি লব লাগিব।

মই বাইদেউক বুজাব লাগে যে—বিচিনাত পৰি থকা সকলোবোৰ দেউতাই ঔষধ আৰু পথ্য পাব লাগে, সকলোবোৰ দাদা-বো স্বাভাৱিক বান্ধক্য নহালৈকে বুঢ়া হ'ব নালাগে, সকলোবোৰ বিধবা বাইদেৱে ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাক নিশ্চিন্তে মানুহ কৰিবলৈ পাব লাগে আৰু গেষ্টিক আল্চাৰ হলেই ভিনদেউবোৰ মৰিব নালাগে, অথবা মৰিলেও বাইদেউবোৰ আত্মাৰ দেখিব নালাগে।

কিন্তু এইখিনি কথা মই বাইদেউক কেনেকৈ বুজাওঁ? হঠাৎ মোৰ খং উঠি গ'ল আৰু টেবুলখনত ঢকা মাৰি দিলো। দাঁতিত থকা আইনাখন পকা মজিয়াত পৰি ভাগি গ'ল। মোৰ সম্বন্ধিত ঘূৰি আহিল। আয়না পৰি ভাগি যোৱা শব্দটো এতিয়া কোনেও শুনা নাই। ভটিব কান্দোন চলি আছে, দেউতাৰ কাহ চলি আছে, বোৰ ব্যস্ততা চলি আছে। আজি বাইদেউ পাবহি। বাইদেউ পালেহি অন্ততঃ দেউতাৰ ওচৰত থাকিবলৈ মানুহ এগৰাকী হ'ব। দেউতাই ভাবে—বুঢ়া হোৱাৰ বাবে দেউতা অনাদৃত হৈছে, দেউতাই আশা কৰে ঘৰৰ প্ৰত্যেকেই দেউতাৰ ওচৰত বহি থাওকহি। মৃগেনৰ বাহিৰে দেউতাৰ মুখত কোনেও হাঁহি উলিয়াব নোৱাৰে। মৃগেনটো আজি আহিব পাৰে। কালি সি নাহিল। কালি বাক সি কিয় নাহিল? ক'বাব ফিল্ডলৈ তাক পঠিয়ালে নেকি? অফিচৰ সকলোৱেই মৃগেনক অঁকৰা বুলি কয়। ফিল্ড ওৱৰ্কলৈ যোৱাৰ হেপাহ তাৰ নাই। ভোগদৈৰ মথাউৰি বন্ধাৰ দায়িত্ব তাক দিছিল—সি ক'লে—সি সেই দায়িত্ব লব নোখোজে, অফিচতে সি কাম কৰিব। সকলোৱে তাৰ কথাত হাঁহিলে। ফিল্ড ওৱৰ্কলৈকে যদি যাব নোখোজে, তেনেহলে এই চাকৰিৰ অন্য চাৰ্ম ক'ত? বহুতে মৃগেনক ফিচিঙা-ফিচিঙ কৰিলে। অৱশেষত মৃগেনে এটা চত' দিলে—ডুইং অনুযায়ী বাস্তৱত কাম কৰাৰ স্বাধীনতা তাক দিব লাগিব আৰু প্ৰয়োজন হলে ঠিকাদাৰক নাকচ কৰিব পৰাৰ ক্ষমতাও থাকিব লাগিব। এনে চত' প্ৰকাশ কৰি মৃগেনে দ্বিতীয়বাৰৰ কাৰণে নিজকে তাৰ লগবোৰৰ ওচৰত হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ কৰি তুলিলে। ডুইং মতে কাম! কামত গাফিলি কৰিলে ঠিকাদাৰ নাকচ! সকলোৱেই আক' এবাৰ হাঁহি ললে। মৃগেন! যদি এচিৰদিন এই মৃগেন হৈ থাকে, তেনেহলে

মোতকৈ গৌৰৱান্বিত আৰু কোনো থাকিব নোৱাৰে। মৃগেন মোৰ বন্ধু, আমি দুটা একেলগে একে ধৰণৰ চাকৰিত সোমাইছিলো, মই পানী নোখোৱা পুখুৰীৰ পাৰত ভৰি খবলৈকো বাজি নহলো, মৃগেনে সেই পুখুৰীত খাব পৰা পানী উলিয়াবলৈ সাহস ৰাখিলে। মৃগেনে ভাবে—যিবিলাকে আজি তাক বুৰক বুলি হাঁহিছে, এদিন সেইবিলাকে সি বুৰক বুলি হাঁহিব। সেই পৰিস্থিতি সি সৃষ্টি কৰি লব। সি সফল হওঁক, সেই কামনাকে ময়ো কৰিছো। কিন্তু মোৰ মনত বহুতবোৰ সন্দেহ আছে।

কি হ'ল—দেউতাৰ কাহ বন্ধ নহবই নেকি! দাদা গাখীৰৰ বুথৰ পৰা ঘূৰি আহি পোৱাহিয়েই নাই। গাখীৰৰ গাড়ীখন গ'লহিনে নাই জানো! বোৱে চাহকাপ আনা হ'লে ভাল আছিল। কেতিয়াবাই সুখখন ধুলো। চৰিয়াৰ পানীবোৰ তেনেকৈয়ে আছে। কাকনো বাক মোৰ মুখ ধোৱা পানীখিনি পেলাবলৈ কওঁ। সাত বজাতেই মুখ ধুই অতালো। কমা বা মাণিককেই কওঁ নেকি চাহ একাপ আনিবলৈ। নাই, বোক আৰু জুলুম দিবলৈ মন যোৱা নাই। বোৱে যেতিয়াই মন যায় তেতিয়াই আনিব।

হকাৰটোত আজি-কালি বৰ দেৰি কৰে। এক কিলোমিটাৰ দূৰৈত প্ৰেছ, সেইখিনিৰ পৰা এইখিনি পাবলৈ কাগজখনৰ এবোলা লাগে। প্ৰথমে বোলে চ'ল এজেক্টৰ ওচৰলৈ যায়, তাৰ পৰাহে ভাগ হয়। অসমে কেবাচিন তেল পোৱাৰ নিচিনা কথা। পুৰণা কাগজ কেইখনকনো আৰু কিমান চাই থাকিম? অসমৰ খবৰ কাগজ। আকাৰ দেখিলেই দুখ লাগে। নিউজ প্ৰিণ্টৰ নাটনি। বুজিলো। দাম বঢ়াই ললে। সেইটোও বুজিলো। দাম বঢ়াৰ পিচত বস্ত্ৰৰ পৰিমাণ একে থাকিব লাগে। কিন্তু অসমৰ কাগজৰ কলেবৰে সৰু হ'ল, দামো বাঢ়িল। বিফিউজী টেক্স বুলি থকা দুটা পইচা নিগাজীকৈ বহিলেই। দাইল-তেল নিমখৰ ব্যৱসায়ী আৰু খবৰ কাগজৰ ব্যৱসায়ীৰ লগত পাৰ্থক্য যে ক'ত বুজি নাপাওঁ। অথচ আমাৰ বৌদ্ধিক চিন্তা-চৰ্চাৰ, আমাৰ গতি-

দুৰ্গতিৰ বাতৰি বহনৰ দয়িত্ব এই খবৰ কাগজৰ ওপৰতে আমি এৰি দিছোঁ। পুৰণা খবৰ কাগজ! কোনোবা এখন ভাজ খাই পাব আছে, কোনোবা এখনৰ এফাল আছে, এফাল ফালি গৈছে, কোনোবা এখনৰ মূৰৰ এফাল নাই, টান মাৰি একৱাই নিছে। ...আবৰ...সীমান্তৰ...যুদ্ধ বন্দীৰ বিচাৰ ... ভাৰতত পঞ্চম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰি অচিন যুৱকৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ।

...অচিন যুৱকৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ...

...অচিন যুৱকৰ মৃত দেহ...

...যুৱকৰ উদ্ধাৰ...

ক'হৰা, ২২ ডিচেম্বৰ অচিন যুৱক! বয়স কিমান হ'ব বাক? কুৰিৰ পৰা ডেড়কুৰি হ'ব পাৰে, গাৱৰ ল'ৰাও হ'ব পাৰে টাউনৰ ল'ৰাও হ'ব পাৰে, বিয়া কৰোৱাও হ'ব পাৰে, নকৰোৱাও হ'ব পাৰে। নামো কিবা আছে চাগে। কি নাম? সুনন্দ বিনন্দ সদানন্দ বিদানন্দ মহানন্দ যোগানন্দ ধনানন্দ পৰমানন্দ নৰেন্দ্ৰ সুবেন্দ্ৰ হৰেন্দ্ৰ বীৰেন্দ্ৰ কিবা এটা নিশ্চয় হ'ব। মহেন্দ্ৰও হ'ব পাৰে। যুৱক! হয়তো কলেজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰীক্ষা শেষ কৰিছে, পাছ কৰিছে, কি কৰিব কি নকৰিব স্থিৰ কৰিব পৰা নাই। ককায়েক-বোৱেকৰ লগত আছেহি। ককায়েকে কোনোবা অফিচত চাকৰি কৰে, পোন্ধৰ তাৰিখ মানৰ পিচৰ পৰা দোকানলৈ গ্লিপ লিখে। ২৫, ২৬, ২৭ তাৰিখত গ্লিপ লৈ দোকানলৈ যাওঁতে দোকানীয়ে—এই মাহত আপোনাৰ বহুত হ'ল বুলি কয়। ২৮ তাৰিখৰ পিচত দোকানীয়ে সেই কথা কলে ককায়েকে—আজি ২৮ তাৰিখ হলেই আৰু তিনিদিনৰ পিচত ক্লিয়েৰ হৈ যাব বুলি উত্তৰ দি দিব পাৰে। গ্লিপত পালে হৰলিক্স আনে, গ্লিপত নাপালে খবৰ বেমাৰী থাকিলেও হৰলিক্স জাতীয় বস্ত্ৰ খাব নাপায় বুলি ধৰি লয়। ককায়েকৰ সংসাৰ বৰ ডাঙৰ নহয়—বোৱেক আৰু ছোৱালী তিনিজনী। মহেন্দ্ৰ আহি ককায়েকৰ লগত আছেহি। বোৱেকৰ বন্ধু... (কি নাম?)

নামটো নিশ্চয় ভাল হ'ব। বাঙালী ছোৱালী? হ'ব পাৰে।
 বাঙালী ছোৱালী যদি নামটো বেছ ধুনা হ'ব লাগিব। কি? মোচুমী?
 (বাক মোচুমীয়েই) মোচুমী। মোচুমী আচলতে বোতঠৈ সৰু, বোক দিদি বুলি
 মাতে। বোৱে আনৰ আগত মোচুমীক কিন্তু ভনী বুলি চিনাকি নি নিয়ে।
 বন্ধু বুলি কয়। মহেন্দ্ৰৰ লগত মোচুমীৰ দেখা-দেখি! চিনাকি। দুই এটা
 কথা। চিনেমাৰ আলোচনা। কবিতাৰ আলোচনা। সাহিত্যৰ আলোচনা।
 আবেলি বাটে বাটে একেলগে ওলাই যোৱা। মোচুমীৰ নিজৰ ঘৰলৈ
 নিমন্ত্ৰণ। মোচুমীৰ ঘৰলৈ মহেন্দ্ৰৰ সৰু আহ যাহ। ওচৰ চুবুৰীয়াৰ
 পলক কেইচেকেওমান দেবিকৈ পৰা হ'ল। তাৰপিছত যি কোনো এটা
 গল্প—এজন ডেকা আৰু এজনী গাভৰু সৰল বেখাৰ গতিত এজন ডেকা
 আৰু এজনী গাভৰু আগ বাঢ়িল...এটা স্পীড বেকাৰ...মহেন্দ্ৰ অসমীয়া,
 'মোচুমী বাঙালী স্পীড বেকাৰ মানিব নোৱাৰাৰ কাৰণে থেকেচাটো বেছি
 হ'ল। ক'বাত কিবা এবাই গ'ল। ককায়েকৰ হিত চিন্তা কৰাসকল
 সচেতন হৈ উঠিল। ককায়েক মোচুমীৰ ঘৰলৈ গ'ল আৰু মোচুমীৰ
 মাক-দেউতাকক ল'গ ধৰিলে। মোচুমীৰ বুঢ়া দেউতাকে এনে এক
 পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হোৱাৰ কাৰণে মহেন্দ্ৰৰ ককায়েকৰ ওচৰত ক্ষমা
 ভিক্ষা কৰিলে। মোচুমীৰ অহা বন্ধ হৈ গ'ল। মহেন্দ্ৰ গৰ্জি উঠিল।
 সেই কথা হ'ব নোৱাৰে। সি তাইক আইন মতে বিয়া কৰাব।
 বোৱেকে হাঁহি হাঁহি ক'লে—ঠিক আছে বাক, বিয়া কৰোৱা। কিন্তু খুৱাবা
 কিহেৰে। চাকৰি-বাকৰি এটা আগতে যোগাৰ কৰি লোৱা। মোচুমীয়েতো
 লগত পেট এটাও লৈ যাব। আৰু দেউতা জীয়াই থাকোতে এনে এটা কাম
 কৰিলে চেক্টিমেণ্ট! মহেন্দ্ৰ থমকি ব'ল। সি ক'লে, মোচুমীৰ বাবে মই
 পাঁচ বছৰ দহ বছৰ পোন্ধৰ বছৰ বিশ বছৰো বৈ থাকিম।

—অৰ্থাৎ দেউতাক মৰক, মই বিয়া পাতিম। এই কথা? বোৱেকে
 ক'লে।

—নহয়, নিজৰ ভৱিত থিয় দিম লম আৰু তাৰ পিছত--মহেন্দ্ৰই ক'লে

—অ'কলতো তুমি বৈ থাকিলেই নহ'ব। মোচুমীও বৈ থাকিব।

লাগিব।

মোচুমীও বৈ থাকিব লাগিব!

এটা সময়ত মহেন্দ্ৰ গৈ ওলালগৈ মোচুমীহঁতৰ ঘৰ। বুঢ়া দেউতাক
 বাবাণ্ডাত আৰামী চকী এখনত বহি আছে। মহেন্দ্ৰই তলমূৰকৈ
 ক'লেগৈ—মই মোচুমীক লগ পাব খোজো।

বুঢ়াই মহেন্দ্ৰক মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে লক্ষ্য কৰিলে। তাৰ পিচত
 ওচৰত থকা খালি চকীখন দেখুৱাই ক'লে—বহা। বুঢ়াই ভিতৰলৈ
 চিঞৰিলে—চাহ আন। মহেন্দ্ৰ তলমূৰকৈ বহিল। বুঢ়াই খবৰ কাগজ
 পঢ়িবলৈ ললে।

সময় গৈ থাকিল। একাপ চাহ আৰু প্লেট এখনত এটি মুড়ি
 লাড়ু লৈ ওলাই আহিল মোচুমীৰ বিধবা বায়েক। মুখেৰে একো নমতাকৈ
 চাহকাপে মুড়ি লাড়ুটোৱে মহেন্দ্ৰৰ আগত দি থৈ গ'ল। বুঢ়াই খবৰ
 কাগজৰ পৰা মূৰ নাদাঙিলে। অলপ সময় মহেন্দ্ৰই চাহ কাপ আৰু
 মুড়ি লাড়ুটোলৈ চাই থাকিল। খবৰ কাগজৰ পৰা মূৰ নদঙাকৈ
 বুঢ়াই ক'লে, খোৱা। খালে।

—মই বুঢ়া হ'লো বুজিছা। এই এপ্ৰিল মাহত মোৰ পয়সভৰ
 বছৰ হ'লহি। ইয়াত, এই ঠাইত থকা দহ বছৰ হ'ল। মূৰৰ ওপৰেদি
 বহুত কৰ্ম গৈছে। মই সকলোৰে লগতে মিলি-জুলি থাকিবলৈ
 বিচাৰো। তুমি সুৰেন্দ্ৰ বাবুৰ ভাই (ককায়েকৰ নামটো সুৰেন্দ্ৰ হ'লেই
 ভাল হ'ব)। সুৰেন্দ্ৰ বাবুৱে বেয়া পোৱা কাম কিয় কৰিব লাগে? বাকী
 মানুহ বিলাকেও মোক বেয়া পাব। মইতো চিৰদিন ইয়াতেই থাকিব
 লাগিব। তোমাক মই বেয়া পোৱা নাই। তোমাৰ সাহস আছে।
 বেয়া পাইছো মই মোচুমীক। মই তাইক মোমায়েকৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই
 দিছো। আৰু তো অণু কৰাৰ মোৰ উপায় নাই। কথা কৈ কৈ
 বুঢ়া উঠি ভিতৰ সোমাল। দহ-পোন্ধৰ মিনিটমান মহেন্দ্ৰ তাতেই
 বহি থাকিল। তাৰ পিচত লাহে লাহে তাৰ পৰা ওলাই আহিল।

ভাৰাক্ৰান্ত মন লৈ মহেন্দ্ৰ গৈ থাকিল—বাটে বাটে। নিৰ্জন ছপৰীয়া!
 ওপৰত এপ্ৰিলৰ প্ৰথম ব'দ। সি তাকো অনুভৱ নকৰিলে। বাটত সি

যেন অন্য একোৱেই দেখা নাই, কাণেৰেও যেন একে শুনা নাই। সি আলিবাটটো পাৰ হ'ব খুজিলে! এক তীব্ৰ গতিৰ মাহুৰাহী ট্ৰাক। এটা বিশৃংখলা। শেষ। শেষ নহয়, শেষ হ'ব পাৰে, আৰু অলপ পিচত শেষ হ'ব পাৰে। ট্ৰাকখন বৈ নাথাকিল। তীব্ৰ বেগেৰে আঁতৰি গ'ল। বহুত সময় ধৰি সেই কালেদি মাহুহ অহা নাই। মহেন্দ্ৰই জীৱনৰ লগত যুঁজিছে, ওপৰৰ পৰা সূৰ্য্যৰ আগি বৰ্ষণ। পিয়াহ লাগিছে....পানী....অকণমান পানী পানী পা তাৰপিচত অচিন যুৱকৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ...

কিন্তু মহেন্দ্ৰ প্ৰেমত নপৰিবও পাৰে। প্ৰেমত পৰি মৰিবলৈ তাৰ অৱসৰেই বা ক'ত? কলেজত বিশ্ববিদ্যালয়ত হয়তো কাৰোবাৰ প্ৰেমত পৰাৰ অৱসৰ ওলায়। কিন্তু চাকাৰ বিচৰা, অভাৱ-অনাটনৰ মাজত মহেন্দ্ৰই প্ৰেমত পৰিব পাৰে কেনেকৈ? প্ৰেমত পৰিলেও নাই, মহেন্দ্ৰ প্ৰেমত নপৰিবও পাৰে। মহেন্দ্ৰই দেখিছে, বুজিছে সি ককায়েকৰ বোজা হৈছেহি। ককায়েকৰ অভাৱী সংসাৰখনত সি অনাহুত। দেখিছ, ককায়েকতকৈ বহুত কম বুদ্ধি-বৃত্তিৰ মানুহে ককায়েকতকৈ সুখত—অতি সুখত খাইছে। তেওঁলোকক ডাঙৰ মাহুহ বোলা হৈছে। পূজা কমিটি, বিহু কমিটি, শিল্পী দিবস উদযাপন সমিতি, সাংস্কৃতিক নবজাগৰণ সমিতিৰ সভাপতি হৈছে, যুগ্ম পৃষ্ঠপোষক হৈছে, নিৰ্বাচন প্ৰাৰ্থক অৰ্থ সাহায্য দি ভবিষ্যতৰ বাবে পোহননাই থৈছে, এমাহৰ পিচত আহিবলগা জৰুৰী কাগজখন এমাহৰ আগতে উলিয়াই আনিব পাৰিছে। মহেন্দ্ৰই এইবোৰ দেখি-শুনি সহ্য কৰিব পৰা নাই। তাৰ মূৰ গৰম হৈছে। সি চিঞৰি চিঞৰি কৈছে—এইবোৰ অগ্নায় দূৰ কৰক। আমাক মাহুহ হৈ জীয়াই থাকিবলৈ লাগে। সমাজশত্ৰুক লাইট পষ্টত ওলোমাই দিব লাগে। —মহেন্দ্ৰৰ এই চিঞৰ নিছক বাতুলতা বুলি চিঞৰ শুনা সকলে হাঁহি মাৰি গুচি গৈছে। তাৰ খং উঠিছে। তাৰ স্থিতিক এনেদৰে অপীকাৰ কৰা হৈছে! সি কি বৃথা ই চিঞৰিছে! সি চিঞৰিছে! তাৰ চিঞৰ কিয় গ্ৰাহ্য নহব? তাৰ স্থিতি কিয় স্বীকৃতি নহব? তাৰ বক্তব্য কিয় অৱশ্যাব্য নহব? তাৰ অসহ্য হৈছে, কাগ জুখন গৰম হৈছে, চকু ছুটা বঙা পৰিছে, মাত থোকাথুকি হৈছে, ডিঙিটো শুকাই গৈছে আৰু আলিয়েদি

গৈ থকা শোভাযাত্ৰাত সি তাৰ আলকিতকৈ সোমাই পৰিছে। সি নাজানে সেই শোভাযাত্ৰাৰ উদ্দেশ্য কি, সি নাজানে সেই মানুহবোৰ বিক্ষুব্ধ হোৱাৰ কাৰণ কি, সি নাজানে শোভাযাত্ৰাকাৰীৰ হাতৰ সেই পতাকাখনৰ অৰ্থ কি, সি সোমাই পৰিছে। দুহাত ওপৰলৈ তুলি কৰ্ম সমস্ত শক্তিয়ে সিও চিঞৰিছে, সি গালি পাৰিছে। সি প্ৰতিবাদ কৰিছে, তাৰ শৰীৰৰ তেজৰ সঞ্চালন দ্ৰুত হৈছে, তাৰ চকুত প্ৰচণ্ড আক্ৰোশ ফুটি উঠিছে, তাৰ কণ্ঠত বহু দৃঢ়তা দিফুৰিত হৈছে, ডিঙিৰ শিৰবোৰ ফুলি ফুলি উঠিছে, পুলিচৰ ভাৱ ওচৰ চাপি আহিছে, শৰীৰৰ বস্ত্ৰ সঞ্চালন দ্ৰুতৰ পৰা দ্ৰুততৰ হৈছে। আন কোনেও চাবলৈ সময় নাই। জোঙা শিল এটা উজুটি মাৰি দি সেই শিলটোকে সোঁহাতেৰে ডাঙি লৈছে আৰু একোৱত সেই শিলটো বহু দূৰলৈ মাৰি পঠিয়াইছে। এটা হৈ চৈ, এটা বিশৃংখলা, তাৰ পিচত সি ক'ব নোৱাৰে। যেতিয়া ক'ব পৰা হৈছে তেতিয়া তাৰ ওচৰত এগৰাকী ক্ষুদ্ৰ বস্ত্ৰ পৰিহিতা নাচি, কাবত ককায়েক-বোৱেক। কেইদিন মানৰ পিচত তাক ঘৰলৈ লৈ অনা হ'ল।

এম্বুলেন্সখনে ঘৰত থৈ গ'লহি। ষ্টেচাৰেৰে তাক ভিতৰত থলেহি। গাৰ প্ৰতি চপৰা মঙহত সি অসহ্য যত্না অনুভৱ কৰিছে। কিয় যে কি হ'ল সি ক'ব নোৱাৰে। ককায়েক ভাবিছে মহেন্দ্ৰ ভাৰপতনে গ'ল। সি ছুন্দন কৰি ককায়েকক মনোকষ্ট দিহল, অৰ্থহানি কৰালে। বোৱেকে হয়তে ভাবিছে ছোৱালীকেইজনীৰ মুখৰ পৰা কাটি নিয়েই স্বকৃত ৰোগৰ বাবে দেওৰেকক বিশেষ আঁহাৰ যোগাবলগীয়া হৈছে। মহেন্দ্ৰ পৰি আছে, যেনেকৈ মই বিচনাত পৰি আছো, মোৰ দৰেই মহেন্দ্ৰয়ো নিজৰ মূৰত নিজেই কুঠাৰ মাৰিছে।

নিজৰ মূৰত নিজে কুঠাৰ? কিন্তু কিয়? মোৰ দৰে মহেন্দ্ৰবো ভৰিখন বাক একেবাবে নষ্ট হৈ গৈছে নেকি? আৰু এমাহৰ পিচত মোৰ প্লাষ্টাৰ খুলিব, মহেন্দ্ৰৰ প্লাষ্টাৰ খুলিবলৈ পানেন নাই বাক?... আচলতে শুদ্ধ পথ কাৰ—মোৰ নে মূগেনৰ?...

মহেন্দ্ৰয়োঁ মোৰ নিচিনাকৈ বুৰ'কামী কৰিলে নেকি? মহেন্দ্ৰ আৰু কিমান দিন পৰি থাকিব? দহদিন, পোন্ধৰ দিন, এমাহ। মইতো যোৱা এমাহেই পৰি আছে। মই ধৈৰ্য হেৰুৱা নাই, মহেন্দ্ৰই ধৈৰ্য হেৰুৱালে। ককায়েক বোয়েকৰ বোজা হবলৈ সি নিবিচাৰিলে। সি ওলাই যাব, ভগা ভৰিবেই সি ওলাই যাব, সি চুঁচৰি চুঁচৰি যাব, সি তাৰ কব লগা কথাবোৰ কবগৈ। সময় নাই। সোনকালে খোজ কাঢ়িব পৰাৰ আশাও নাই। এটা বাতি সি ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিল। কোনোমতে সি ওলাই আহিল। সি চুঁচৰি চুঁচৰিয়েই আহিল। আলিত উঠিলহি। আগ বাঢ়িল। যাব লাগিব। যাবই লাগিব। কেনি? আত্মহত্যা কৰিবলৈ? আত্মহত্যা কিয় কৰিব?

বোজাই ট্ৰাকখন এইবাবে আহিল। হয়তো চুঁচৰি চুঁচৰি যোৱা মহেন্দ্ৰক বোজাই ট্ৰাকখনে মানুহ বুলি চিনিব নোৱাৰিলে। হয়তো বাতি পুৱাৰ অগতেই ট্ৰাকৰ বস্তুবোৰ ক'ববাত জমা দিবগৈ লাগিব হয়তো এই বস্তুবোৰ লৈ যাওঁতে কাৰো প্ৰতি কোনো অনুকম্পা দেখুৱাব আদেশ নাই। হয়তা হয়তো এই বস্তুবোৰ হয়তো হয়তো... .. অচিন যুৱকৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ.....

মহেন্দ্ৰৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ হ'ল। ভৰিত প্লাষ্টাৰ। কেইদিনমান এই কথা লৈ আলোচনা। ল'ৰাটি কিয় মৰিল? কিয় মৰিল মানে? ট্ৰাকে খুন্দিয়াই পেলাই থৈ গ'ল। বাতিখন সি আহিছিল কেনেকৈ? সি খোজ কাঢ়িছিল কেনেকৈ? সি হম্পিটেলৰ পৰা পলাই আহিছিল সম্ভৱ। —আলোচনা। সিদ্ধান্ত। আৰু আলোচনা, আৰু নতুন সিদ্ধান্ত। চকুৰে দেখি আলোচনা, কাণেৰে শুনি আলোচনা, খবৰ কাগজত পঢ়ি আলোচনা। তাৰ পিচত পাহৰণি। মহেন্দ্ৰ অচিন যুৱক। সি মৰিব পাৰে।

...অচিন যুৱক

....উদ্ধাৰ

....মৃতদেহ

অচিন...

—চাহু দেৰি হ'ল দেই। তোমাৰ চাগৈ খঙেই উঠিছে। বো।

মই মুখলৈ চালে। বোৱে মুখখন যিমান পাৰে কোমল কৰি কৈছে।

—এই জাকৰ আপত্তিয়েই নমৰে বুজিছা। তোমাৰ ছাগৈ মনে মনে খং উঠিছে। —বোৱে কৈ গ'ল।

সংসাৰ বাঢ়ি যোৱাৰ পিছৰ পৰা যিখন মুখ দেখি আহিছো— সেইখন মুখেই বোৰ।

—কেই বাজিল বাক? দাদাৰ গাখীৰ আনি পোৱাহিয়েই নাই। চাবে সাত মান হ'লনে?

ঘড়ীটো চালে। আঠ বাজিল। মই বোৰ মুখলৈকে চাই আছিলো কিজানি। বোৱে হাঁহি এটা মাৰিব খোজা যেন লাগিল। হয়তো মোৰ খং উঠিছে বুলি ভাবি। তাৰ পিচত তেওঁ খিড়িকীখন মেলি দিলেগৈ। পুৱাৰ কোমল ব'দ এচাতি সোমাই আহিল। পুৱাৰ ব'দ। বাতি পুৱাইছে।

— X —

বেণুৰ চাউতি জীৱ মানি

গণিত

মূৰ তুলি চাই যেই বেণ্ডৰ দাইটিক দেখিলো। আমাৰ সকলোৰে চকু খৰ হ'ল। সমুৱাৰ আমি যেনে যেনেকৈ আছিলো তেনেকৈয়ে বৈ গ'লো। ভালেমান সময় ধৰি চিঞৰ-বাখৰ গান-বাজনাৰে ছলস্থল হৈ থকা পৰিবেশটো এক পলকতে ঠাণ্ডা হৈ গ'ল। ভোলাৰ এটা হাত হাৰমনিয়ামৰ ব্লট আৰু আনটো 'বীড'ত স্থিৰ হৈ থাকিল। গণেশৰ হাতো সেইদৰে ডুগী-দাইনাত। মই কি কৰিছিলো কব নোৱাৰো। কিন্তু যেতিয়া কব পৰা অৱস্থালৈ আহিলো, তেতিয়া গম পালো যে মোৰ ওঁঠত চিগাৰেটটো তেতিয়া সগোবৰে জ্বলি আছে, অকল মোৰেই নহয় ভোলা আৰু গণেশৰ ওঁঠতো চিগাৰেট। অথচ আমাৰ সন্মুখত বেণ্ডৰ দাইটি! সমুৱাৰ আমাৰ এই অৱস্থা দেখি বেণ্ডৰ দাইটিও কিছু বিব্ৰত হ'ল আৰু আমাৰ অৱস্থা দেখি তেওঁ আঁতৰিয়েই যাবনে আমাক ধমকেই দিব সেই সম্পৰ্কে খাটং সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰি স্থিৰ হৈ বৈ গ'ল। সন্ধিং ঘূৰাই পোৱাৰ পিচত আমি ওঁঠৰ চেপাৰ পৰা চিগাৰেট কেইটি টপাটপ মাটিলৈ পেলাই ভৰিৰে গছকি ধৰিলো আৰু ভয় শঙ্কা ইত্যাদি মিহলি হৈ ওলাই অহা হাঁহিৰে বেণ্ডৰ দাইটলৈ চকৌখন আগবঢ়াই দি বহিবলৈ কলো। 'বহক' বুলি কোৱাৰ লগে লগেই কেইবা মুহূৰ্ত্তও নিষ্ক্ৰিয় হৈ থকা বেণ্ডৰ দাইটিৰ শৰীৰৰ ভিতৰেদি যেন বিছাৎহে প্ৰবাহিত হ'ল। 'বহক' বুলি নকৈ মই যেন তেওঁৰ জীৱনৰ অফৰ-চুইচটো অন কৰিহে দিলো। হাতৰ লাঠিদাল জোকাৰি জোকাৰি তেওঁ ক'লে—তহঁতক . তহঁতক নাই, তহঁতক কথা কৈ কি হব, শুন, গধূলিকৈ তহঁত আটাই কেইটাই মোৰ তালৈ যাৰি। নাপাহাৰিবি। বচ, কথাষাৰ কৈয়েই কোঁ-কোঁৱাই বেণ্ডৰ দাইটি ওলাই গ'ল। আমি কিছুসময় তেওঁ যোৱাৰ ফালে চাই থাকি আকৌ চকু ঘূৰাই আনি ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চালো। মুখত কাৰো কথা নাই। ভোলাৰ মুখখন সঁটৰৰ দাঙি খোৱা বনেটৰ দৰে হৈ ব'ল, গণেশৰ চকুৰ মনি ভুটা ওচৰা-ওচৰি হৈ আহিল। এবাৰ ভয়ে ভয়ে ছয়োটাৰ মুখলৈ চাই

মোৰ হাঁহি উঠি গ'ল। মই হাঁহি দিয়াৰ লগে লগে সিহঁত চক খাই উঠিল। মোৰ মুখলৈ চালে, মই মুখেৰে একো নকৈ সিহঁতে পিন্ধি থকা কাপোৰ কেইটালৈ আঙুলিয়াই দিলো। লাজত দুয়োটাই চকু মুদি দিলে। ছিঃ, ছিঃ, তই ইমান দেৰি কোৱা নাছিলি কিয় বুলি ভোলাই মোৰ ওপৰতে দপদপাই উঠিল। গণেশে বিচনা চাদৰ খনকে খপ কৰি গাত মেৰিয়াই ল'লে। মই বোলো—ঐ বুৰ্ৰক, এতিয়া বিচনা চাদৰ হে নেলাগে লেপ কম্বল সোপাকে মেৰিয়াই ললেও কিবা লাভ হ'ব জানো যি হ'ব লাগে হৈ গ'ল আৰু! যা এতিয়া গা ধুই আহ গৈ।

ভোলা আৰু গণেশ দুয়োটাই আচলতে গা ধুবলৈকে ওলাইছিল। বন্ধৰ দিনত গা ধোৱা দেবি হয়। কমাল, আগুৰ পেণ্ট, গেঞ্জী এনে দুই-এপদ কাপোৰ সাধাৰণতে বন্ধ বাৰত ধুই দিয়া হয়। প্ৰথমে হয়তো কমালখনত চাবোন লগাওঁতে মনত পৰিল আগুৰ পেণ্টৰ কথা—আকৌ আগুৰ পেণ্টটো কাপোৰৰ মাজৰ পৰা বিচাৰি নিব লগা হ'ল। আগুৰ পেণ্টত চাবোন মাৰোতে হঠাৎ মন গ'ল গেঞ্জীটো মুগা বৰণীয়া হৈছে গতিকে... ..আৰু' গেঞ্জী বিচাৰি কোঠা সোমাবহি লগা হয়। এনেকৈয়ে কি বিচাৰি আহোতে কব নোৱাৰো ভোলাৰ চকু গ'ল হাবমনিয়াম-টোলৈ। আৰম্ভ কৰি দিলে কিবা এটা বজাবলৈ, গনেশো বৈ নাথকিল তাৰো 'মুড আহি গ'ল, বচ্ ডুগী-দাইনাত তাৰো ওস্তাদী আৰম্ভ' হৈ গ'ল। সন্তুৰ ময়ো মেজখনত তবলাকে বজাইছিলো।

হাবমনিয়ামটো বেণ্ডৰ দাইতিৰ ঘৰৰ পৰা অনা । অৰ্থাৎ ভালেমান দিন পৰি থকা হাবমনিয়ামটোৰ কথা ওলালত ভোলাই কলে বোলে তাক দিলে সিয়েই ভাল কৰাই আনিব পাৰিব । এনেয়ে পৰি থকাতকৈ কিবা এটা হলে হুঁকচোন বুলি বেণ্ডৰ দাইতিয়ে আপত্তি নকৰাকৈ হাবমনিয়ামটো উলিয়াই দিলে । হাবমনিয়াম আহি আমাৰ মেছ পালেহি । ভাল কৰাবলৈ এতিয়াও দিয়া হোৱা নাই অথবা ক'ত কোনে কেতিয়া ভাল কৰিব পাৰে সেই বিষয়েও কোনো খবৰ লোৱা হোৱা নাই । কাগজ কাপোৰেৰে দুই এঠাইত সোপা মাৰি মেছতে হাবমনিয়াম চলাই

যোরা হল। গণেশে ইতিমধ্যে ক'ববার পৰা তবলা এযোৰো যোগাব কৰি আনিলেগৈ। ফলত যিকোনো সময়ত, যিকোনো কাৰণত 'মুড্' উঠিলেই ভোলা আহি হাৰমনিয়ামত বহেহি, গণেশ তবলাত, মই টিনৰ সাঁফৰ-চাফৰ দুখনকে গোটাই লৈ তাল বজোৱাত লাগো। আমাৰ কাৰণে সকলো সময়ৰ, সকলো ভাষাৰ, সকলো গানৰ স্তব তাল একেই।

বেণ্ডৰ দাইতি ওলাই যোৱাৰ পিচত আমি কিমান সময় সেই ফাললৈকে চাই আছিলো জানো কব নোৱাৰো, কিন্তু সন্ধিৎ ঘূৰাই পোৱাৰ পিচত গণেশে গামোছাখনেৰে গলধন ডোখৰ মোহাৰি মোহাৰি মোলৈ চাই শুনা-নুশুনা মাতেৰে সুধিলে : হঠাৎ বুঢ়াই কেনেই মাতিলে অ' ? কিবা....। চুলিৰ ফাকে ফাকে আঙুলি সবকাই সবকাই গণেশে কলে, বুঢ়াৰ মুডটো ভাল নেদিখিলো। কিবা....

এই 'কিবা'টো লৈয়েই আমাৰ সমস্যা হ'ল। এই কিবাটো কি হব পাৰে ? ভোলালৈ চায়েই মই কলো, বোলো—এই কিবাটো অলপ চিৰিয়াছ কিবা এটা হব লাগিব। নহলে বুঢ়া এনেকৈ আহি গুচি গ'লহি কিয় ? আমি তিনিওটাই সমস্যাত পৰিলো। খন্তেকৰ বাবে আমি গম্ভীৰ হলো, বেণ্ডৰ দাইতিয়ে কিবা কথাত বেয়া পোৱাতো আমাৰ কাৰণে ভালৰ কথা হব নোৱাৰে। বেণ্ডৰ দাইতিৰ আচল ঘৰ আছিল গণেশহঁতৰ গাঁৱত। চাকৰি কৰি থাকোতেই টাউনত মাটি লৈ ঘৰ সজালে আৰু অৱসৰ গ্ৰহণৰ পিচত টাউনতে থাকিবলৈ ললে। গণেশে প্ৰমথ চাকৰি লৈ টাউনলৈ আহি বেণ্ডৰ দাইতিৰ ঘৰতে উঠিছিলহি। শেষত বেণ্ডৰ দাইতিয়ে গণেশক এই ঘৰটো বন্দৱস্ত কৰি দিলে। কিন্তু ঘৰটোৰ ভাড়া আৰু গণেশৰ দৰমহা প্ৰায় সমান যেন হোৱাত সি আমাকো লগলৈ আনি ল'লে। আমি এতিয়া তিনিওটা একেলগে থাকো, বেণ্ডৰ দাইতিকে অভিভাৱক হিচাবে স্বেচ্ছাবে গ্ৰহণ কৰিছো, মাজে মাজে বেণ্ডৰ দাইতিৰ ঘৰৰ মাছ বা মাহৰ বৰ দি বন্ধা টেঙা আঞ্জাৰ জুতি লৈছো, মাজে মাজে তেওঁৰ ঘৰলৈ গৈ তেওঁৰ ল'ৰা ছোৱালী কেইটাক ইংৰাজী শ্ৰুতলিপি দিছো, অসুবিধা পৰাৰ সম্ভাৱনা নথকা যেন দেখিলে অন্ধ দুই-

এটা কৰি দিছো, বজাৰ-সমাৰ কৰি দিছো—ইত্যাদি ইত্যাদি উপায়েৰে ঘৰখনৰ লগত সম্পৰ্ক এটা ৰাখি আছে। আমাৰ কোনোবাটোৰ অসুখ-বিসুখ হলে বেণ্ডৰ দাইতি যেনেকৈ দিনটোত দহবাৰ আহে, সেইদৰে খুড়ীও আছে। ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাকতো ঘটাই ঘটাই খবৰ লবলৈ পঠিয়াই থাকে। মুঠতে বেণ্ডৰ দাইতিয়ে আমাক বেয়া পাওক, সেইটো আমাৰ কাৰো সহ্য নহয়। বেণ্ডৰ দাইতিৰ পৰা মাজে মাজে আমি যে অসুবিধাত নপৰো এনেও নহয়, পৰো আৰু তেনে একোটি মুহূৰ্ত কটাই আহি আমি দীৰ্ঘশ্বাস লওঁ। এদিন বেণ্ডৰ দাইতিৰ ইচ্ছা হল—তেওঁ নিজে হাৰমনিয়াম বজাই গান গাব, গণেশে তবলা বজাব লাগিব আৰু চাপৰিবে হওক বা চকী মেজ ক'বাত টোকৰ মাৰিয়েই হওক, তাল ধৰি যাব লাগিব। গান শেষ হোৱাৰ পিচত 'কেনে ? দেখিলাতো মই এই বয়সতো কি চৰ্চ্চা ৰাখিছো'—এনে এক ভঙ্গীৰে আমালৈ চাই বৈ যাব। ভোলাই লাহেকৈ কব—দাইতিৰ গলা সঁচাকৈয়ে বহুত প্ৰফেচনেল চিঙ্গাৰতকৈও, মানে এই বয়সত, ভালৈ আছে। ... আত্মতুষ্টিৰ হাঁহিৰে দাইতিয়ে আৰম্ভ কৰিব—জান, তহঁতি ক'ত জানিবি, গাঁৱত থিয়েটাৰ, ভাওনা, মেল-মিটিং যিহকে নহওক লাগিলে, মই গান গাবই লাগিব। থিয়েটাৰ হলেতো কথাই নাই। আনকি চাকৰি কৰি থকাৰ কালতো গাঁৱত থিয়েটাৰ এখনৰ নাম ওলাবহে লাগে—মানুহ গৈ মোৰ ওচৰ পাবগৈয়ে। মই নাথাকিলে কনচাৰ্ট মাৰোতা দ্বিতীয় এজন নাছিল আৰু ! তাহানি বৃন্দাবন ককাইদেৱে ভীমৰ ভাওকৰা কোনোবাই দেখিছ ? গণেশ, তৌৰ বাক বৃন্দাবন ককাইদেৱে ভাও লোৱা মনত পৰেনে ? সেই বৃন্দাবন ককাইদেৱে যেতিয়া ভীম হৈ ঠেইজত নামিব কৈছো নহয় গোটেইখন ৰাওৰোৱাই থাকে নহয়। তেওঁ যেতিয়া গদা ঘূৰাবলৈ লব অভিযেন্স থৰে থৰে বৈ থাকে। কিন্তু কনচাৰ্ট বজাব লাগিব মই। মই কনচাৰ্ট নবজালে ভীমে যুদ্ধ নকৰে। অস্ কি ফুৰ্তি সেই তা তা তা, তা-তা তা, তা বে বে এইবুলি দাইতিয়ে ঘপকৈ হাৰমনিয়ামটো লৈ যুদ্ধৰ কনচাৰ্ট আৰম্ভ কৰি দিব।

আমি বুৰ্জকৰ দৰে বৈ থকাৰ বাহিৰে একো কৰিব নোৱাৰো। ভোলা আৰু গণেশক লৈ মাজে মাজে বিপদো হয়, সিহঁতি ভৱকত দাইতিক উচতাই দিয়ে আৰু দাইতি আৰু সেই অতীতৰ ঘোৰাত উঠে। কেতিয়াবা আক্লেপো কৰে: আজিকালি নাই বুজিছ, গাঁৱৰ পৰাও আঁতৰি আহিলো নগৰত আমাক কোনেও নোপোচেই। বোলে গায়ো নহলো, দমৰাও নহলো কিবা হেপ্ৰা হ'লো। নহলো টাউনিয়া নহলো গাঁৱলীয়া। ইয়াৰ টাউনতো থিয়েটাৰ চাইছে বুজিছ, পিছে আমাৰ সেই বৃন্দাবন ককাইদেউৰ নিচিনা ভাও দিয়া মানুহ হলে দেখা নাই, উস্ মাত সেইটো কি মাত যেন বজুপাতহে!...এনেতে খুড়ী যদি সোমাই নাহে অথবা মিনতিয়ে যদি দৰৰ খাবলৈ মাতি নি নিয়েহি তেনেহলে বৃন্দাবন দাইতিৰ এই বক্তৃতা ঘণ্টাৰ পাচত ঘণ্টা চলি থাকিব পাৰে।

খুড়ী দাইতিৰ দ্বিতীয় বিবাহিতা পত্নী। প্ৰথম গৰাকীৰ হেনো ভালেমান দিনলৈকে ল'ৰা-ছোৱালী নাছিল। অৱশেষত এটাইবোৰে ধৰি মেলি আৰু বিয়া কৰাই দিলে। বৰ খুড়ীও বোলে বৰ সাদৰী মানুহ আছিল। দুয়োজনী সতিনী বৰ মিলেৰে আছিল। সৰু খুড়ীয়ে বোলে ল'ৰা-ছোৱালী জন্মহে দিছিল, মাকৰ দৰে মৰম সাদৰ কৰি ৰাখিছিল বৰ খুড়ীয়েহে। চাৰি বছৰমান আগতে বৰ খুড়ী ঢুকাল। সৰু খুড়ীয়ে বোলে সেই শোকত এসপ্তাহ ধৰি বিছনাতে পৰি থাকিল, কোনেও পানী এটোকও খুৱাব নোৱাৰিলে। অকপাচলত চাকৰি কৰি থকা দাইতিহঁতৰ বৰ ল'ৰা সোণমইনা আহি যেনেকৈ ছৰাভৰে কান্দিছিলহি তাকে দেখি ওচৰ-চুবুৰীয়াও হেনো অবাক হৈছিল। সোণমইনাক দাইটিয়ে পঢ়ুৱাব নোৱাৰিলে। কোনোমতে প্ৰৱেশিকা পাছ কৰায়েই চাকৰিত স্তমুৱাই দিলে। সমগ্ৰ চাকৰি-জীৱনৰ সন্নিহিত সমুদায় ধন খৰছ কৰি দাইতিয়ে নগৰত ঘৰ-ছোৱাৰ সজাই ললে। এজনী বিয়া দিবলগীয়া ছোৱালী, দুটা স্কুলত পঢ়ি থকা ল'ৰাৰে সৈতে নগৰীয়া সংসাৰখন চলোৱাত দাইতিৰ কষ্ট হল প্ৰচুৰ। কোনো কোনো সময়ত হেনো দাইতিয়ে গাঁৱৰ ঘৰলৈকে গুচি যোৱাৰ কথা ভাবে কিন্তু বহুদিন ধৰি বিচ্ছিন্ন হৈ যোৱা গাঁৱৰ জীৱনৰ লগত পুনৰ নিজকে খাপ

খুৱাই লব পাৰিবনে নোৱাৰে সেই বিষয়ত দাইতিৰ নিজৰে সন্দেহ হয়। তাৰোপৰি ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ বাবে গ্ৰাম্য-জীৱনৰ সেই পৰিবেশ বহুদিনৰ বাবেই আচলুৱা হৈ থাকিব। আনকি খুড়ীয়েও নিজকে পুনৰ গাঁৱৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰিব নোৱাৰে। দাইতিৰ আৰু ভয়, জানোছা গাঁৱলৈ ঘূৰি যোৱা মানে ককাই-ভাইৰ পৰা মাটি বাৰী সম্পত্তিৰ ভাগ বিচৰা বুলি ইমান দিনে ভালদৰে খা-খবৰ নকৰা ককায়েক-ভায়েকহঁতে ধৰি লয়। গতিকে গাঁৱলৈ ঘূৰি যোৱাৰ সাহস তেওঁ গোটাৰ নোৱাৰিলে আনহাতে নগৰৰ জীৱনৰ মাজতো দাইতিয়ে কাহানিও নিজক বিচাৰি পাব পৰা নাই। শৈশৱ কটালে গাঁৱত, যৌৱন-জীৱনৰ আচল মুহূৰ্ত্ত কেইটি কটালে চাহ বাগিচাৰ চাকৰিত। আৰু এতিয়া? মই জানো—দাইতিৰ মনত গাঁৱৰ স্মৃতি বৰ সজীৱ আৰু সেইবাবেই অকণমান সুযোগ পালেই দাইতিয়ে গাঁৱৰ স্মৃতি-জড়িত কাহিনী অহৰহ কৈ যাৱ পাৰে।

আমি তিনিওটা প্ৰকৃততে গাঁৱৰ ল'ৰা। তিনিওটাই বেলেগ বেলেগ বিভাগত চাকৰি কৰে। মই কৰ্ত্ত কৰো, গণেশে পি, ডব্লিউ, ডি, আৰু ভোলাই পৰিবহন বিভাগত। আমাৰ বাবে গাঁও বৈচিত্ৰ্যহীন, মাদকতাহীন একঘেয়ে। দাইতিহঁতৰ বাবে গাঁৱৰ যি বোমান্স আমাৰ বাবে সি নিতান্তই বহুৱালী। এই যে দাইতিৰ আদৰ্শ ভীম-বৃন্দাবন ককাইদেউ, এই যে তেওঁৰ আদৰ্শ সুৰ চানেকী তা-তা-তা, তা-তা-তা, তা-বা..., এই যে তেওঁৰ আদৰ্শ নাটক—দ্রৌপদীৰ বস্ত্ৰহৰণ, আমাৰ বাবে এইবোৰ কেৱল বহুৱালী। গতিকে দাইতিৰ অতীত স্মৃতি বোম্বুত আঁমি ক্ষণিক আমোদ পাওঁ, বিৰক্ত হওঁ। পিকনিক খাবলৈ বুলি জনশূন্য ঠাইলৈ গৈয়ো আৰাম পোৱাৰ দৰে মাজে-সময়ে গাঁৱৰ ঘৰলৈ বিশ্রাম লবৰ বাবে যাবলৈহে আমাৰ ভাল লাগে। স্বাভাৱিকতেই আমাৰ বয়সে জীৱনক বিচিত্ৰতাৰ মাজেদি চাবলৈ বিচাবে, জীৱনৰ উপভোগ বিচাবে, ব্যস্ততা বিচাবে, উগ্ৰতা বিচাবে—নগৰীয়া জীৱনত আমি সেইবোৰ পাওঁ। খাবলৈ ভাত পাওঁনে নাপাওঁ সেইটো আচল কথা নহয়, আচল কথা বহু বঙৰ মিছিলত নিজকে এৰি দিব পৰাতহে।

অন্ততঃ এই বয়সত আমার এয়ে ধাবণা। গতিকে বেণ্ডৰ দাইতি আমার বেছিভাগ ক্ষেত্রে হাঁহিব খোবাক।

ভাতৰ মেজত বহি ভোলাই ক'লে—কিবা ভাবি পালিগৈনে ?
মই কিন্তু একো বুজা নাই।

—ময়ো।

—ময়ো।

গণেশ আৰু মই ক'লো। আমি তিনিওটাই বেণ্ডৰ দাইতিৰ সেই প্ৰবেশ-প্ৰস্থান নিমন্ত্ৰণৰ 'মুড' সম্পৰ্কে যে তেতিয়াৰে পৰা চিন্তা কৰি আছো সেই বিষয়ে কোনেও কাকো বুজাব লগা নহল। বেণ্ডৰ দাইতি ওলাই যোৱা ভালেমান সময় হল। বেণ্ডৰ দাইতি ওলাই যোৱাৰ পিচত আমি চাহ খালো, কাপোৰ ধুলো, গা ধুলো আৰু সকলোবোৰ বহুত কিবাকিবি কাম কৰিলো, তথাপি আমি প্ৰত্যেকেই যে বেণ্ডৰ দাইতিৰ কথাই ভাবি আছিলো—সেইটো সঁচা, সেয়েহে ভোলাই আদি অন্ত একো উল্লেখ নকৰা-কৈয়ে যেতিয়া "কিবা ভাবি পালিগৈনে" বুলি কলতে আমি বুজিলো যে সি বেণ্ডৰ দাইতিৰ কথাই কৈছে। আৰু কিছু সময় আমাৰ একো আলোচনা নাই। আমি একান্তমনে ভাত খাই গৈছো। তিনিওটা ইমান গম্ভীৰ হৈ আছে যে কথাষাৰ লক্ষ্য কৰি মোৰ হাঁহি উঠি গ'ল। মোৰ হাঁহিয়ে বাকী দুটাকো ইন্দ্ৰাব বুলি ভাবিছিলো অৱশ্যে, পিছে ভোলাই মোক ভেকাহিহে মাৰি দিলে—তই বৰ পাতল অ,' চিৰিয়াছ কিবা এটা নহলে দাইতিৰ সেইটো 'মুড' কিয় হব? গণেশ লাহেকৈ কলে বোলে—মোৰ বিশ্বাস, ইমানদিনে হাবমনিয়ামটো আনি, মিছাকৈয়ে ভাল কৰাই দিম বুলি কৈ, ইয়াত স্তম্ভৰাই থোৱাৰ বাবে দাইতিৰ খং উঠিছে। তহঁতে নাজান বুলি কৈ, ইয়াত স্তম্ভৰাই থোৱাৰ বাবে দাইতিৰ খং উঠিছে। তহঁতে নাজান হাবমনিয়ামটো দাইতিৰ বৰ মৰমৰ সম্পত্তি। শুনিছিলো, এইটো হেনো বৰ খুড়ীৰ যৌতুকত দিছিল, বৰ খুড়ীয়ে বোলে এসময়ত গান গাইছিল বাবে ককায়েকে সেইটো লগত দিছিল। দাইতিয়ে বোলে বৰ খুড়ীৰ

গান শুনিয়েই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিছিল। —তাৰ মানে দাইতিও প্ৰেমত পৰিছিল? খুড়ীয়ে বাক দাইতিক কি গান শুনাইছিল? ভোলাই শুধিলে।

ময়েই লাহেকৈ উত্তৰ দিলো—শুনাইছিল চাগৈ—বৈ বৈ কেতকী বিনালে, অমাতৰ মাত আৰু সেই যে বহাগী লুইতৰ বিহুৱালী...

মোৰ কথা শেষ হোৱাৰ আগতে গণেশ ভাতৰ মেজতে ভুকু মাৰি দিলে—ঐ সোলা মোৰ আগ দাঁতটো নাই, সেই দিনৰ সেই গানবোৰ লৈ তই ব্যঙ্গ কৰিছ নহয়। তোৰ সেই প্ৰগেছিভ গান গাই হে প্ৰেম কৰিব পাবে নেকি ?

—নহয় অ', তই আৰু' খং কৰিছ কলেই, সেইটো হাবমনিয়ামত সেইকেইটা গানহে ভালকৈ বাজে।

ভোলাই গহীন হৈ পানী এচোক খাই কলে—শুন, যুগে যুগে প্ৰেমৰ ভাষা সলনি হৈ থাকে, যুগে যুগে প্ৰেমৰ গীত প্ৰেমৰ শব্দ সলনি হৈ থাকে। 'তাই মোৰ প্ৰিয়া পানে সৈ' আৰু সেই কিবা 'তেৰে মেৰে কহানী হাই'ৰে মাজত নীতিগত ভাবে কোনো পাৰ্থক্য নাই, পাৰ্থক্য মাথোন শব্দৰ, শব্দৰ। গতিকে 'প্ৰেম' এই মৌলিক...ঐ ভোলা, এই যৌগিক-মৌলিক এইচৰ পাৰ্থক্যগত থকা শব্দ, এই বিলাকৰ আমাৰ মেজত প্ৰবেশ কেতিয়াও আইনসম্মত হ'ব নোৱাৰে। আমাৰ মেজত এনে শব্দৰ প্ৰবেশ অবৈধ, বে-আইনি। মই কলো। সঁচা কথা, প্ৰবেশিকাত তিনিটা অঙ্ক চুব কৰি পাতিছিলো আৰু দুটা জ্যামিতি মুখস্থ লিখিছিলো। গ'লো সবকি, তাৰেই চাৰকো মই খোলাখুলিকৈ কৈ দিছিলো বোলে—মাত্ৰ তিনিটা অঙ্ক মই চাৰ মোৰ পিচফালে বহি থকা ল'ৰাজনৰ পৰা পাতিম। মোক জুলুম নকৰিব। তাতকৈ এটা অঙ্কও মোক বেছি নালাগে। বাকী বিলাক বিষয়ৰ পৰীক্ষাৰ বাবে মোৰ কোনো ভয় নাই। গাৰ্ড চাবে পিছে জুলুম নকৰিলে। সেই তিনিটা অঙ্ক চুব নকৰা হলে জীৱনত কলেজলৈ যোৱা নহলহেতেন। বয়স থাকোতেই চাকৰি পাব নোৱাৰিলোহেতেন আৰু দেউতাই বুঢ়াকালত কাৰো ওচৰত হাত নপতাকৈ এমুঠি খাবলৈকো নাপালেহেতেন। আজি মই দুজনৰ

ওচৰত খনী। এজন সেই অন্ধ পৰা ল'ৰাজন যি মোৰ শাৰিবীক গঠন দেখি ভয় কৰিয়েই হওক অথবা মোৰ অসহায় অৱস্থাৰ কথা উপলব্ধি কৰিয়েই হওক অন্ধ বহীখন মই পাতি ল'ব পৰাকৈ মেলি বাখিছিল, দ্বিতীয়তে গাৰ্ড চাবজনে মোৰ কথা মতেই মোক জুৰুম নকৰাকৈ থাকিল; গতিকে গণিতৰ শব্দবিলাকৰ লগত মোৰ কোনো মধুৰ সম্পৰ্ক থাকিব নোৱাৰে।

গণেশক এইবাব বেছি গম্ভীৰ যেন লাগিল। দেখিলো তাৰ দুই চেলাউৰীৰ মাজত অৰ্থাৎ নাকৰ ঠিক উৎপত্তি স্থলতেই ছাল কেঁচ খাইছে। সি ভাত মুখলৈ নিনিয়াকৈ সনা ভাতখিনি লিৰিকি-বিদাৰি আছে। ভোলা আৰু মই তালৈ চাই ব'লো। তাৰ পিচত ভোলাই এবাৰ মোৰ মুখলৈ চালে, মই মূৰ জোকাৰিলো—বুজি পোৱা নাই। কেইমুহুৰ্তমান তেনেকৈয়ে সনা ভাত লিৰিকি বিদাৰি থাকি সি একোবত ধক্ধক্কে পানী গিলাচ খাই শেষ কৰিলে। বুজিলো ভাত আৰু সি নাখায়। কিন্তু ভাতৰ প্ৰতি হঠাতে তাৰ বিৰাগ হ'ল কিয়?

ঐ কি হ'ল---মই সুধিলো। সি কিছুসময় মোলৈ নোচোৱাকৈয়ে কপালত বাঁওহাতৰ বুটা আঙুলিটো ঘ'হাবলৈ ধৰিলে। তাৰপিচত খুব সৰুসৰুকৈ ক'লে---হেৰি অ', কালিৰ কথাটোৰে কিবা বি-ত্ৰক্চন নেকি?

—মানে? —ভোলা আৰু মোৰ মুখৰ পৰা প্ৰায় একেলগে শব্দটো ওলাই আহিল।

কালি যে উৎপাতখন কৰিলোঁগৈ?

উৎপাত? বেণ্ডৰ দাইতিৰ ঘৰত আমি মাজে মাজে হৈ-হাল্লা কৰোঁগৈ সাঁচা, কিন্তু উৎপাত বুলি কব পৰা কোনো কাম কৰাটো আমাৰ হলে মনত নপৰে। কিন্তু কালি, যোৱা কালি....মোৰ বুকখন দেখোন চিৰিং কৈ উঠিল, এবা, কালি...ভোলালৈ চাই দেখো সিও সেই হাতৰ চাৰিত মূৰটো ভেজা দি কোনো ফালেই নোচোৱাকৈ বহি আছে।
গণেশে কলে—কেতিয়াবা মূৰ বিলাকে কাম নকৰা হৈ যায় বুজিছ,

কি কৰিব লাগে, কি কৰিব নালাগে, কি কৰা ভাল, কি কৰা বেয়া এইচৰ কথা চিজিল কৰি চিন্তা কৰিব নোৱাৰি। বৰ বেয়া কথা হল বুজিছ, বৰ বেয়া কথা হ'ল, মই যে একেবাৰে মৰিলোঁৱেই। মোৰ মুঠতে ইয়াত থকা নহব। গধূলিকৈ মাতিছে নহয়; তহঁত ছুটা যাবি। মই ক'বাব আন মেছে চেছে উঠিমগৈ, হে ভগবান, ঘৰত যদি কেনেবাকৈ.... আমাৰ কাৰোপৰাই কোনো উত্তৰৰ প্ৰত্যাশা নকৰি গণেশ উঠিল। লৰালৰিকৈ মুখ ধুলেগৈ।

হঠাতে আমাৰ মনবোৰ গোমোঠা হৈ পৰিল। কোনেও কাৰো লগত কথা পাতিবলৈ মন নোযোৱা হল। আমি কোনেও ভাত খাব নোৱাৰিলো, বান্ধনি ল'ৰা গোবিন্দই ভেৰা লাগি চাই থাকিল। আমি নিজেও বুজিব পৰা নাই আমাৰ কি হৈছে। বেণ্ডৰ দাইতিয়ে কিবা কথাত? আমাক বেয়া পাইছে। কিন্তু কি কথাত? মই অৱশ্যে কালি মিনতিৰ লগত অলপ সময় অকলে কথা পাতি আছিলো। বেণ্ডৰ দাইতিৰ ঘৰৰ প্ৰতি আমাৰ এই অবুজ আকৰ্ষণ অন্যতম কাৰণ যে মিনতি এই কথা খোলাখুলিকৈ আমি কোনেও কাকো কোৱা নাই যদিও মনে মনে অনুভৱ কৰি আহিছো। কিবা কাৰণত যদি মিনতি ঘৰত নথকা সময়ত দাইতিৰ ঘৰলৈ যাও মোৰ নিজৰে কিবা ঘৰখন উকা উকা লাগে, উদং উদং লাগে। আমি তিনিওটাই একেলগেহে সাধাৰণতে দাইতিৰ ঘৰলৈ যাওঁ যদিও মাজে মাজে মই অকলেই যাওঁ। সেই অকলে যোৱা কথাষাৰ অৱশ্যে গণেশ-ভোলাৰ আগতে তুলিৱাওঁ। কালি মই এবাৰ অকলে দাইতিৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ, কিবা কাৰণত অফিচত বহি থাকিবলৈ মন যোৱা নাছিল। সময়তকৈ ভালেমান আগতে গুচি আহিছিলো। ভোলা আৰু গণেশ তেতিয়াও অফিচত। অকলে অকলে মেছত সোমাই থাকি ভাল নালাগে বাবেই দাইতিৰ ঘৰলৈ গৈছিলো। দাইতি ঘৰত নাছিল, খুড়ীয়েকেও কি কৰি আছিল নাজানো, মিনতিয়ে-ময়ে কথা পাতি আছিলো। বহুত কথা। প্ৰেম-চেম এই বিলাকৰ বিষয়ে মোৰ কোনো আইডিয়া নাই। হিন্দী ছবি, হিন্দী কিয় অসমীয়া ছবিতো, ছোৱালীবোৰে যেনেকৈ নিভ'য় নি-

সন্ধ্যা চ ভাৱে প্ৰেম কৰে তেনেকুৱা ফি ছোৱালী এজনীও ক'তো লগ নোপোৱাত ইচ্ছা থকা সত্ত্বেও প্ৰেম কৰিব পৰা নাই। কোনোবা এজনী ছোৱালীক ভাল লগাব নামেই যদি প্ৰেম হয় তেনেহলে মই বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ছোৱালীৰ প্ৰতি একতৰফীয়া ভাৱে প্ৰেমত পৰিছো কিন্তু সেইবোৰৰ কোনোজনী ছোৱালীকেই স্থায়ী ভাৱে মনত ৰাখিব পৰা নাই। মিনতিকো মোৰ ভাল লাগে। মিনতিয়ে কথা কলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে চাহ দিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে হাঁহিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে কান্দিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে খং কৰিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে কাম কৰি থকা দেখিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে একো নকৰাকৈ বহি থকা দেখিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে মূৰ ফণিয়াই সাজি-কাঁচি থকা দেখিলে ভাল লাগে, মিনতিয়ে চুলি তুলি মেলি জখলা হৈ থকা দেখিলে ভাল লাগে। মুঠতে মিনতিক সকলো সময়তে সকলো পৰিবেশতে ভাল লাগে। তাৰ নাম প্ৰেম হয়নে নহয় মই ক'ব নোৱাৰো, আৰু মই ইয়াকো কব নোৱাৰো যে এইজনী মিনতিৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ আন কোনো মিনতিকে মোৰ কেতিয়াও ভাল নালাগিব বুলি।

মোৰ বয়স এতিয়া একুৰি পাঁচ পাব হৈ গৈছে।

মিনতিয়ে নক'লেও মই এই কথা বুজি উঠিছিলো যে দিনে দিনে বেণুৰ দাইতিৰ ঘৰখনে পূৰ্বৰ ৰং এৰি আহি আছে। দাইতিৰ সাঁচতীয়া পইচা শেষ হৈ আহিল, ডাঙৰ ল'ৰাটোৱে পঠোৱা পইচাৰে চাউল দাইল, তেল নিমখকে কিনিবলৈ নোজোৰে, তেনেস্থলত মিনতিৰ দৰে গাভৰু এজনীয়ে আন দহজনী টাউনৰ ছোৱালীৰ লগত সমতা ৰাখি কানি-কাপোৰ পিন্ধিব নোৱাৰে। চাহবাগিচাত চাকৰি কৰা বেণুৰ দাইতিয়ে যেতিয়াই যিকোনো মুহূৰ্তত চাহ খায়, যিকোনো মানুহ আহিলেই চাহ খুৱায় আৰু কেতিয়াবা কিবা কাৰণত আলহীক চাহ একাপ খুৱাব নোৱাৰিলে গোটেই ঘৰখনেই সুখেৰে ভাত খাবলৈ নাপায়। সেই বেণুৰ দাইতিৰ ঘৰখনত নিয়মমতেহে চাহ খাবলৈ দিয়া হয়। প্ৰথমে এইটো

কথাকে লৈ দাইতিয়ে ভীষণ আপত্তি কৰিছিল, খুড়ীক সাংঘাতিক অন্ত-বিধাত পেলাইছিল। কিন্তু এতিয়া লাহে লাহে বুজি আহিল। আলহী আহিলে দাইতিয়ে মাথোন আলহীক সম্মুখত ৰাখিয়েই চিঞৰে—হেব, চাহ-তাহ এটোপা.....আলহীয়ে স্বাভাবিকতে কব: নাই নাই নালাগে। চাহ খায়ে ওলাই আহিছো।দাইতি বক্ষা পৰি যায়। মিনতিয়ে ভিতৰত মুখ টিপি টিপি হাঁহে। আমি তিনিওটাই যে দাইতিহঁতৰ ঘৰৰ এই বিলাক কথা জানো সেইটো সকলোৱেই জানে। গতিকে আমাৰ ক্ষেত্ৰত তেনে কোনো ঢোকাত কল বোৱা আৰু কলত ঢোকা বোৱা কাৰবাৰ কৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে মিনতিৰ ওচৰত বহি থাকোতে মিনতিয়ে সুধিছিল—অফিচৰ পৰা বাহিৰে বাহিৰে নেকি?

—ওঁ, বাহিৰে বাহিৰে।

—মই পিছে এতিয়া গুৰু চাহকে দিম। বিস্কুট-চিকুট একো নাই কিন্তু।

—হব, গুৰু চাহেই হব। তুমি দিয়া চাহ এনেয়ে মিঠা।

—ইচ্ কেনেকৈ যে কয়।

—আচলতে তোমাৰ ওচৰত বহি থাকিলে দেখোন মোৰ ভোক-পিয়াহ একো নালাগে।

কথাষাৰ যে মোৰ মুখৰ পৰা কেনেকৈ ওলাই গ'ল জানো মই কবই নোৱাৰো। যা:—বুলি মিনতি মোৰ ওচৰৰ পৰা গুছি গ'লগৈ। হঠাৎ মোৰ বুকুখনে টিপ টিপাবলৈ ধৰিলে। মিনতিয়ে বেয়া পালে নেকি? আজিৰ পৰা মিনতিয়ে মোক বেয়া পাব নেকি? মিনতিক এনেদৰে কোৱাটো অলুয়াই হ'ল নেকি? কিয় জানো মই নিজেই ঘামি উঠিলো। চকুৰে ধোৱা-কোঁৱাখন দেখিলো। মিনতিয়ে যদি খুড়ীক কৈ দিয়েগৈ যে আচলতে এই জগতদাটো বৰ সাংঘাতিক মানুহ জানা মা, গণেশদা, ভোলাদাৰ নিচিনা এওঁ নহয়। মোক মোক মিনতিয়ে ভিতৰত কি কৰিবলৈ গৈছিল, কি কৰলৈ গৈছিল ইত্যাদি বিলাকৰ

পৰিণতি চোৱাৰ ধৈৰ্য্য মোৰ নাইকিয়া হ'ল। এই সাউত কৰে তাৰ পৰা ওলাই আহিলো। এই কথা, আনকি অসময়ত যে মই মিনতিহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিলো সেইবোৰ কথাও মই কাৰো আগত নুলিয়ালো।

এতিয়া কিন্তু কথাষাৰ ভাবি ভাবি মোৰ ভিঙি শুকাই গৈছে। বেণ্ডৰ দাইতিক বাক মিনতিয়ে মোৰ কথা কিবা কলে নেকি? বেণ্ডৰ দাইতিয়ে আমাক গধূলিকৈ কব নেকি যে—শুন, তহঁতক মই ঘৰৰ ল'ৰাৰ দৰে মৰম কৰিছিলো, মই ভাবিছিলো মিনতিকো তহঁতি নিজৰ ভনীয়েৰৰ দৰে ভাবিবি। পিছে তহঁতৰ কথা কাও দেখি মোৰ ভুল ভাগিছে। আজিৰ পৰা তহঁত মোৰ ইয়ালৈ আহিব নালাগে। এতিয়া যা—অ'শুন, হাবম-নিয়ামটো দি থৈ যাবিহি।—বেণ্ডৰ দাইতিৰ পৰা এনে এয়াৰ কথা শুনাৰ পিচত ভোলা আৰু গণেশে মোক কি কব?—তোৰ বাবে, এই সোলা, তোৰ বাবেই এঘৰ মানুহ হেৰুৱালো। ক'তা যতে খাবি, সেইখন পাতকে ফালিবি। ছিঃ ছিঃ! তই ক'ত কেনেকৈ থাক থাকিবি, আমি তোৰ লগত থাকিব নোৱাৰো। —গণেশেতো মোৰ ওপৰত হাত নুতুলিলেই বন্ধ। বেণ্ডৰ দাইতি তাৰ গাঁৱৰ মানুহ। তাৰ বদনাম... মোৰ মূৰটো ঘামি উঠিল। নিজৰ জিভাখনকে টানি উলিয়াই ছিঙি পেলাম যেন লাগিল। কিহে পাইছিল মোক এইখন কৰিবলৈ?

বন্ধৰ দিনত আমি দুপৰীয়া এমুঠি সবহকৈ খাওঁ আৰু খাই উঠি আবেলি চাৰিমান বজালৈকে শুই থাকো। আজি দৰকাৰীতকৈও কম খালো আৰু শুব নোৱাৰিলোৱেই। পানী এগিলাছ ঘটঘটকৈ খাই কপালৰ ঘামখিনি মোহাৰি আৰু দীঘল দিব খোজোতেই ভোলা সোমাই আহিল। আমাৰ তিনিটা কোঠাত তিনিখন বিছনা। ভোলাৰ কোঠাটো মোৰ কোঠাৰ উত্তৰে, মই মাজত। ভোলাক দেখ মই যেন বৰ সকাহ পালো। কলো, কি হল, দুপৰীয়া শোৱা বাদ দিবা নেকি? ভোলা আহি মোৰ বিছনাত বহিলহি।

—বেণ্ডৰ দাইতিয়ে বাক আমাক কিয় মাতি গ'লহি কিবা ধৰিব পাৰিছনে?

ভোলাৰ কথা শুনি মই যেন সেই বিষয়ে একোৱেই ভবা নাই তেনে এক ভাব দেখুৱাই কলো—বেণ্ডৰ দাইতিয়ে দেখোন আগে পিছেও তেওঁৰ ঘৰলৈ মাতে। কিনান সুখ-দুখৰ কথা বেচেৰাই কব খোজে। মানুহটোৰ কষ্টও হৈছে বুজিছ, টাউনিয়াও নহলে গাঁৱৰো। নহলে, টাউনলৈকো যাব নোৱাৰে, গাঁৱতো থাকিব নোৱাৰে।

—আজি কিন্তু বেণ্ডৰ দাইতিৰ মূড আগৰ দৰে দেখিছিলি জানো? ইমান চিৰিয়াছ মূডত মই দাইতিক কেতিয়াও দেখাই নাই। সেই কাৰণে...

—তই কি ভাবিছ বাক?

—মই? মই...কথা এটা কওঁ, তই গণেশক কবি নেকি?

—কি কথা?

শপত খা নকওঁ বুলি?

—ধেং, কবলৈ হাক দিছ যেতিয়া কিয় কবলৈ যাম।

কালি মানে, কালি—তই সঁচাকৈয়ে গণেশক নকৰতো?

মোক যদি ইমান বিশ্বাস নকৰ, নকবি। মই কিবা তোৰ কথা সুধিবলৈ গৈছো জানো।

—নহয় মানে...ফৰ গড্‌চেক—তোৰ বাহিৰে যেন এই কথা কোনেও নাজানে। দাইতিহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিলো। মিনতিয়ে পঢ়ি আছিল। পলি-টিকেল চাইলখন মেলি থোৱা দেখি মই আগবাঢ়ি গলো আৰু সেই বিষয়টো যে মোৰ বৰ প্ৰিয় আছিল সেইটো কথা কৈয়ে কিতাপখন লৈ এটা লেকচাৰ দি দিলো। ছোৱালীজনী যে কি, হাঁ কৰি দেখোন মোৰ মুখলৈ চাই আছিল, কিবা মোৰ গোলমাল লাগি গ'ল বুজিছ, কৈ দিলো বোলো তেনেকৈ চাই নাথাকিবা। দেই মোৰ কিবা লাগি যায়। কথা-ষাৰ শুনি তাই তলমূৰ কৰি দিলে। মোৰ কি মন গ'ল কব নোৱাৰো, থুতৰিটোত ধৰি মুখখন দাঙি দিলো। বচ তাৰপিচত একেকোবেই তাই ভিতৰ সোমালেগৈ। এই, তাৰপিচত তাই আৰু ওলাই নাছিল বুজিছ। এতিয়া সেই কথাটোকে যদি

ভোলাৰ কথা শুনি মোৰ কিন্তু বুকুখন পাতল পাতল লাগিল। ভোলাৰ তুলনাত মই বৰ বেছি বেয়া কাম কৰা নাছিলো। ইচ্ একে-বাৰে খুতৰিত ধৰি। মই যেন বিচাৰি ফুৰা সন্যোগ এটাহে পালো। ভোলাক দপদপাই উঠিলো—ছিঃ ছিঃ, কি কাম কৰিলি তই? নিশ্চয় তাই সেই কথা পাকে-প্ৰকাৰে হলেও ঘৰত কৈছে। ছিঃ ছিঃ সৰ্বনাশ কৰিলি। তইনো একেবাৰে খুতৰিত ধৰিব লাগেনে? তাইক যদি তোৰ ভালেই লাগিছে বেণ্ডৰ দাইতিৰ ওচৰত প্ৰস্তাৱ দা, বিয়া পাত। এইবিলাক কাম.. ধোন্তেবি, তাইতো সৰু ছোৱালী নহয় যে খুতৰিত ধৰি মৰম কৰিবি... ইচ্—ইচ্

ভোলা জবমাৰ হল। এবাৰ মোৰ মুখত হাতেৰে সোপা দি ধৰি কলে, তই মোক ইমানকৈ ভয় খুৱাই নিদিবিচোন। সেইটো বাক মই বৰ ডাঙৰ কাম কৰিলো নেকি কচোন?

—সেইটো আৰু ডাঙৰ কাম নহৈ কোনটো ডাঙৰ কাম হব?

এজনী গাভৰু ছোৱালীৰ

—তই মানুহক অকণো অভয় দিব নাজান। কচোন- তাই জানো

কিবা বাপেকক বা মাকক কৰ পাৰিব যে ভোলাদাই মোৰ খুতৰিত ধৰিলে বুলি।

—যদি তেনেকৈ কৈ দিয়ে।

সঁচা? কব?

—কব নহয়, ধৰ তেনেকৈ তাই কলে আৰু সেইবাবে বেণ্ডৰ দাই-

তিয়ে খঙত আমাক মাতি গৈছেহি ইয়াৰ বিষয়ে কিবা এটা সিদ্ধান্ত কৰিবলৈ। ধৰ তোক যদি কয় বোলে—মিনতিক বিয়া কৰাব লাগিব, তেতিয়া কি কৰিবি?

—হঁ, তেতিয়া? কম বোলে মোৰ ঘৰত মা আছে? দেউতা

আছে, তেখেতসকলক নোসোধাকৈ মই কেনেকৈ বিয়া পাতিম?

—খুতৰিত ধৰোতে তই কাক সুধি লৈছিলি?

—সেইটো বেলেগ কথা।

—সেই বেলেগটো বেণ্ডৰ দাইতিক বুজাই দিব পাৰিব?

ভোলাৰ মুখখন শেঁতা হৈ যোৱা যেন লাগিল। যা যি হয় হব—বুলি সি মোৰ ওচৰৰ পৰা উঠি আহিল। মোৰ কিন্তু এতিয়া পূৰ্বৰ ভয় নাইকিয়া হৈছে। কাৰণ তুলনা মূলকভাৱে মই ভোলাতকৈ বেয়া কাম একো কৰা নাই। মই মাথোন কৈছিলো—তোমাৰ ওচৰত বহি থাকিলে মোৰ ভোক-পিয়াহ একো নালাগে বুলি। সেইটোনো চাবলৈ গ'লে কিমান ডাঙৰ কথা? কিন্তু খুতৰিত ধৰা...। কিন্তু এইটোওতো হব পাৰে যে মিনতিয়ে হয়তো ভোলাকেই মনে মনে মানে 'হেৰি' কৰিছে আৰু মোক সেইবাবে বেয়া পাই কেৱল মোৰ কথাহে কৈছে? কিজানি ভোলাক কাষত ৰাখি মোক হে আঁতৰাব খুজিছে! মোৰ বুকুখনে ভাক' ঢপ ঢপ কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেয়ে ভোলাৰ প্ৰতি হিংসা লাগিবলৈ ধৰিলে। দেখাই-শুনাই ভোলা মোতকৈ দেখনিয়াৰ, মোতকৈ ঘৰৰ অবস্থাও ভাল, মোতকৈ দৰমহাও ছটামান বেছি পায়, মোতকৈ পিন্ধেও ভাল, গান গাব পাৰে ভাল, ইংৰাজী কব পাৰে ভাল, মিনতিৰ ভায়েক ছটাক অঙ্কও বুজাই দিব পাৰে....তেন্তে? নিজকে মই ভোলাৰ লগত তুলনা কৰি হতাশ হৈ গলো। মোৰ ধাৰণা হল, মিনতিয়ে ভোলাক বিপদত নেপেলায়। মোৰ ধাৰণা হল মিনতিয়ে ভোলাক নিজৰ কৰি লব। মোৰ ধাৰণা হল মিনতিয়ে

—তই শুই থাক, মই আহিছো—

—কলৈ?

—ভাল লগা নাই। মেটনি চাবগৈ পাৰো। —এইবুলি কৈ জোতাৰ শব্দ কৰি কৰি ভোলা ওলাই গ'ল।

কালি মই আৰু ভোলা সুকীয়া সুকীয়াকৈ গৈছিলো। কিন্তু বাতি আঠমান বজাত গণেশ, মই, ভোলা তিনিওটা একেলগে গৈছিলো। তেতিয়া মিনতি আমাৰ আগত ওলোৱা নাছিল, আচলতে মই মাতিবলৈ সাহস

কৰা নাছিলো আৰু এতিয়া বুজিছো—ভোলায়ো সাহস কৰা নাছিল।
মই গধূলি ভোলা আৰু গণেশৰ লগত ঘোঁৰাৰ উদ্দেশ্য আছিল—মোৰ
দিনৰ সেই কথাষাৰৰ কিবা বিএকচন হৈছে নেকি তাকে চোৱাৰ।
কিন্তু মিনতি আমাৰ আগত ওলোৱা নাছিল। মনটো মোৰ তেতিয়াই
গধূৰ গধূৰ লাগিছিল। ভোলা আৰু মই দুয়োটা বাহিৰতে বহি আছিলো,
গণেশ ভিতৰ সোমাই গৈছিল। সেই সময়ত অৱশ্যে বেণ্ডৰ দাইতিও
ঘৰত নাছিল।

—ভাবি ভাবি কিবা ওৰ পালিগৈনে জগত? —চকুমোহাৰি মোহাৰি
গণেশ মোৰ ওচৰলৈ আহিল।

—ভোলা কেনিবা ওলাই গ'ল নেকি অ'—

—ওঁ, মেটিনি চাবলৈ গৈছে।

—বেণ্ডৰ দাইতিয়ে...

—ধেং, কি বেণ্ডৰ দাইতি, বেণ্ডৰ দাইতি কৰি আহ! কিজানি
গধূলিকৈ বেণ্ডৰ দাইতিয়ে ভাত খাবলৈকে মাতিছে।

—সেইটো মুডেৰে ভাত খাবলৈ নামাতে। তই এটা বুৰ্বক।

মুড, মুড, কিহৰ মুড অ', ধৰিল বেণ্ডৰ দাইতিয়ে হাঁহি হাঁহি সোমাই

গৈছিল—আমাক গধূলি তেওঁৰ ঘৰত ভাত খাবলৈ মাতিবলৈ, কিন্তু সোমাই
গৈয়েই দেখিলেগৈ যে আমি তেওঁৰ মৰমৰ হাৰমনিয়ামটো লৈ যি ইচ্ছা
তাকেই বজাইছো। আমাৰ মুখত চুৰট। দুয়োটা কথা তেওঁ হয়তো

হজম কৰিব নোৱাৰিলে, সেই কাৰণে কো কো কৈ ওলাই আহিল।

মোৰ মুখৰ পৰা এইখিনি যুক্তি হঠাতে কিয় ওলালে কব নোৱাৰে।

যুক্তিখিনি দাঙি ধৰি মোৰেই বুকুখন বহুত পাতল পাতল লাগিল। মই

লক্ষ্য কৰিলো গণেশৰো মুখখন যেন ফৰকাল হৈ পৰিল। সি বেঁকা কৈ

হাঁহি এটা মাৰিলে, কিন্তু ক্ষণেকতে আক' তাৰ মুখ গহীন হ'ল।

সি মোৰ ওচৰ চাপি বহিলহি, তাৰপিত লাহেকৈ কলে—

—জান জগত, কালি এটা বৰ বেয়া কথা হল?

—কি

—মোৰে শপত, ভোলাক নকৰি কিন্তু।

—নকওঁ।

—আক কাকো নকৰতো?

—পাগল। নকওঁ।

—ভোলা আৰু তই তেতিয়া বাহিৰত বহি আছিলি, খুড়ীয়ে বান্ধনি
ঘৰত বান্ধি আছিল। মই খুড়ীৰ লগত কথা পাতি মিনতিক নেদেখি
তাইৰ কথা সোধাত কলে বোলে তাইৰ গাটো ভাল নহয় বুলি বিচনাত
সন্ধিয়াৰে পৰা শুই আছে। পোনচাতেই আহি মিনতিৰ বিছনাৰ ওচৰ
পালোহি। কি হৈছে বুলি সোধাত তাই একো নাই হোৱা বুলিয়েই
কলে যদিও কিবা মন গ'ল হাতখন কপালত দি চালো, কিন্তু মোৰ
কি হৈছিল জানো...হাতখন...মোৰ হাতখন...জান জগত হঠাৎ মিনতি
বিছনাৰ পৰা উঠি আহিল আৰু বান্ধনি ঘৰত থকা খুড়ীৰ ওচৰলৈ লৰ
মাৰিলে। মই অৰাক। মোৰ ডিঙি চিঙি শুকাই গৈছিল। ...জগত,
সেই কথাকে যদি বেণ্ডৰ দাইটিৰ কাণত...

মোৰ এইবাৰ কিন্তু বেছ স্মৃতি লাগিল। একেবাৰে দপদপাই উঠিলো
মই।

—কি! তই ইমান তললৈ নামিলি? ভাত ঘৰত সিন্ধি, দিলি?
ছি: ছি:, তই একেখন গাঁৱৰে ল'ৰা, নিজৰ ঘৰৰ ল'ৰাৰ নিচিনা,
আমাৰ ক্ষেত্ৰত তেনেকুৱা কিবা এটা হোৱা হলে দুখিবলৈ নাই দেচোন।
ডেকা ল'ৰাই গাভৰু ছোৱালী এজনী...কিন্তু তই...ছি: ছি:, ভাত ঘৰত
সিন্ধি দিলি, আমাৰ নাক কাণ আৰু ক'ত থাকিল? হাতখন ইমান
কটুল কৰিব নোৱাৰনে? খালি মুঠতে একেবাৰে সৰ্বনাশ কৰিলি।

—তই মূৰটো গোলমাল কৰি নিদিবি বুজিছ, মই ভাবি ভাবি
এটা কথা স্থিৰ কৰিছো।

—কি।

—দাইটক কৈ দিম যে মিনতিক ময়েই বিয়া কৰাম। এনেয়ে দাইটিয়ে মিনতিৰ বাবে ভাল ল'ৰা এটা বিচাৰিয়েই কৰিছে।

—কিন্তু তই সেই ভাল ল'ৰাটো বুলি কেনেকৈ জানিলি?

—নহয়, সেইটো কোৱা নাই, মই কৈছো যে, যদি তেনেকুৱা কিবা অগ্ৰং বগ্ৰং কথা ওলাই, মই কৈ দিম বোলে মিনতিক মই ভাল পাওঁ। তাইক বিয়া কৰাম

—ভাল পাৰ?

—পাওঁ কিজানি। কাৰণ দিনটোত এবাৰমানকৈ হলেও তাইক চাই আহিবলৈ মোৰ মন যায়। আৰু কি জান?

—কি।

—থাওক দে। যি হয় আজিয়েই ফৰচালা হব। প্ৰথমে ভয় লাগিছিল যদিও এতিয়া আৰু ভয় লগা নাই।

—ঠিক আছে। বেঠো অবলাক।

সন্ধিয়া লাগো-নালাগোতেই বেণ্ডৰ দাইটিৰ সৰু পুতেক ভাইটি আহি কৈ গ'লহি—দেউতাই আপোনালোক তিনিওজনক মাতিছে। হাৰমনিয়ামটো লৈ যাবলৈ কৈছে।

হাৰমনিয়ামৰ কথা শুনি মই গণেশ আৰু ভোলাৰ মুখলৈ চালো। দিয়া নিয়াৰ বন্দৱস্ত আজিয়েই হৈ যাব যেন লাগিল। ভোলাই চিনেমা চাই আহি সোমাইছিলহিহে মাত্ৰ। ভাইটি যোৱাৰ পিচত ভোলাই কৈছিল—নাযাওঁ দে, মাতিলে বুলিয়েই যাব লাগিবনে? কি কাম আছে ইয়াত কওকহি। কি দৰকাৰ আমাৰ যাবলৈ। গণেশ আৰু মই মুখেৰে মতা নাছিলো। এবাৰ খালি মই কলো—হাৰমনিয়ামটো আনি সন্মুৱাই থবলৈ তোক কিহে পাইছিল? যা এইদাল এতিয়া দি থৈ আহগৈ।

—গোবিন্দৰ হাততে পঠিয়াই দিম দে।

—খবৰদাৰ, নিজে আনিছিলি, নিজে দিবি গৈ—গণেশ গৰ্জি উঠিল।

—থ, থ হাৰমনিয়ামটোনো কি অ', যাৰ হাততে পৰে, তাৰ হাততে বাজিব, যি যেনে সুৰ বজাব, তেনে সুৰত বাজিব। গোবিন্দই নিলেই হাৰমনিয়ামৰ চৰিত্ৰ সলনি হৈ নাযায় নহয়।

—তই ভাল কৰি দিম বুলি আনি এতিয়া এমাহ সন্মুৱাই থৈ আক' আগৰ দৰেই ঘূৰাই দিবি গোবিন্দৰ হাতত? লাজ বোলা বস্তু এটা মানুহৰ থকা দৰকাৰ।

গণেশৰ কথা শুনি ভোলা একে চাতেই বহাৰ পৰা উঠিল। কলে, লোকৰ নেমাৰিবি। মই নাযাওঁ। তইতৰ মন গৈছে, তইতি যা, এই লগত, শুন, মই বেলেগে মেছ এটা বন্দৱস্ত কৰি আহিছো, কাইলৈৰ বাৰা তাত থাকিম গৈ।

—মেছ? বেলেগে?

ভোলাৰ কথা শুনি এইবাৰ গণেশো থৰ হল। সি কলে, হেৰ হৈছে কি তোৰ, তোক বেলেগে মেছ বিচাৰিবলৈ কোনে কলে?

শুন, এইটো মেছত থকা মানে সেই এবাৰ মানুহৰ কথামতে উঠ-বহ কৰি থকা। মোৰ ভাল লগা নাই। গাভৰু ছোৱালী থকা মানুহৰ ঘৰৰ লগত বহি লেনদেন কৰিলে কেতিয়াবা বিপদত পেলাব পাৰে। ধৰ আজি-যি যদি মোক কৈ দিয়ে যে মিনতিয়ে তোমাক তলে তলে ভাল পায়, তুমি তাইক আৰু হতাশ নকৰিবা, মই কি কৰিম ক?

—পাগল। তই মুঠতে পাগল। কাইলৈ যি কৰ কৰি থাকিবি, আজি, এতিয়া, আমি তিনিও বেণ্ডৰ দাইটিৰ ঘৰলৈ যাম। তইত কোনেও ভয় কৰিব নালাগে। যি কোনো চিটু ব্ৰেচনৰ মই সন্মুখীন হম। বুজিলি—গণেশে আমাক সাহস দিলে।

গোবিন্দৰ হাতত হাৰমনিয়ামটো দি তাক আগে আগে পঠিয়াই দি আমি তিনিওটা একেলগে গৈ বেণ্ডৰ দাইটিৰ ঘৰ ওলালোঁগৈ। বুকুখন আমাৰ কঁপিছিল। সদায় আহি থকা চিনাকি ঘৰখনৰ পদূলি

মুখত ভৰি দিয়েই অচিনাকি অচিনাকি লাগিছিল। আমি যেন এইখন ঘৰৰ কোনো মানুহকে কেতিয়াও আগতে দেখা নাছিলো। আমি চ'ৰা-ঘৰত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে খুড়ী ওলাই আহিল, আমাক বহিবলৈ কলে। দাইটি জৰুৰী কাম এটাত এই ওচৰলৈকে গৈছে, সোনকালে আহিব বুলিও কলে। আমি বহিলো। আগৰ দৰে হাঁহি-খিকিন্দালি মাৰি থাকিব পৰা নাই। খুড়ী সোমাই যোৱাৰ পিচত ভোলাই মোক সুধিলে—'মুড' কেনেকুৱা দেখিলি?

—ধৰিব পৰা নাই।

—মিনতি ওলাই অহা নাই যে।

—নাহিলেই ভাল

তামোলৰ বটাটো লৈ অলপ পাচত খুড়ী আক' আহিল। কলে, তোমালোকৰ লগত মই এতিয়া কথা নাপাতো, এখেত আহক, একেলগে কথা পাতিমহি। মই কাম এটা কৰি আছো, শেষ কৰি লওঁ। তামোল খোৱা।

খুড়ীৰ 'মুড'ত চক্খাব লগা নাছিল বৰং আমি যেন কিছু সকাহহে পালো। গণেশে কিবা এটা ভাবি ভাবি ওপৰলৈ চাই থাকিল, ভোলাই এবাৰ বাহিবলৈ গৈছে, এবাৰ ভিতৰলৈ আহিছে—এনেকৈয়ে ইফাল-সিফাল কৰি আছে।

এটা সময়ত দাইটি আহিল। সম্ভৱ আমাৰ বুকুৰ ঢপঢপনি ওচৰৰ পৰা শুনিব পৰা হৈছিল। আগৰ সেই হাঁহিমুখীয়া দাইটি নহয়। আহিয়েই কলেহি—অ' অ' মা, চাওঁ—চাহকে অকণমান কৰ।

দাইটিৰ মাতটোত কোনো খং বা বিতৃষ্ণা নাছিল, বৰং আন্তৰিকতাৰে আছিল, গতিকে আমি ভালেখিনি আশ্বস্ত হलो। তাৰ পিচত দাইটিয়ে ক'লে—মই আচলতে টাউনত থাকিব নোৱাৰিম বুজিছা।

—কিন্তু কি কৰিব তেতিয়া হলে—বৰ উৎসাহ পাইহে যেন ভোলাৰ মুখত কথা কেইটা ওলালে।

—গাঁৱলৈ, গাঁৱলৈ যাম গৈ বুলি ভাবিছো। জানো, গাৱঁত লাং বুলিলে ডাক্তৰ এটা নাপাওঁ, গাড়ী এখন নাপাওঁ, বজাৰ এখন নাপাওঁ। থিয়েটাৰ চিনেমা এখন নাপাওঁ, কিন্তু তথাপি মোৰ উপায় নাই। এই ভাইটিহঁতৰ কিন্তু জুলুম হ'ব। হওক হে—মই মুঠতে ইয়াত চলিব নোৱাৰো। বুজিছ, নাতে গৈ। বাগানৰ চাকৰিৰ পৰা যি কেইটা পইচা আনিছিলো সেই সমুদায় পইচা দেখোন ঘৰ-মাটিতেই গ'ল। এতিয়া মই কি খাই জীয়াই থাকিম? হওঁতে মোৰ বিপদ এটাও হ'ল। গাৱঁত এতিয়া মোৰ মাটি নাই। ক'ৰবাত পালে কিনিবগৈ লাগিব। তহঁতে অলপ লাগি-মেলি দিলে হবগৈ পাৰে গাঁৱত থকা ককাইদেউহঁতৰ পৰা মাটিৰ ভাগ মই বিচাৰিব নোৱাৰো। কাৰণ ইমান দিনে মই সেইবোৰৰ খা-খবৰ লোৱা নাছিলো। এতিয়া আক সিহঁতৰ দৰকাৰৰ সময়ত মই জানো ভাগ বিচাৰি ওলোৱা ভাল হ'ব? আচলতে বাগানত চাকৰি কৰি থাকোতে—মানে টাউনলৈ আহি আহি টাউনৰ প্ৰতি মোহ সোমাইছিল বুজিছ, এতিয়াহে বুজিছো, মিছা, মই ইয়াত থাকিলে দেখিছো আৰু দু বছৰ মানো জীয়াই নাথাকিম। বৰ কষ্ট বুজিছ, বৰ কষ্ট। মোৰ বিপদ হ'ল ডাঙৰ, ইফালেও নহলো, সিফালেও নহলো।

এনেতে মিনতিয়ে টেঁখনত তিনি কাপ চাহ আনি আমাৰ সন্মুখৰ মেজত থলেহি। ভয়ে ভয়ে আমি মিনতিৰ মুখলৈ চাইছিলো। মিনতিৰ মুখত শান্ত, কক্ষ একোৱে ইজিত নাপালো।

----মোকো এটোকামান খুৱাবি নেকি মা?

অৰ্থাৎ দাইটিকো চাহ খাবলৈ লাগে। মিনতিয়ে মুখেৰে একো নেমাতি ভিতৰ সোমাই গ'ল। দাইটিয়ে আক' আৰম্ভ কৰিলে----

কিন্তু কি হৈছে জান! মই আজি তহঁতক ডাঙৰ কথা এযাৰৰ বাবে মাতিছো। কালি নিশাবে পৰা মোৰ মূৰটো গোলমাল লাগি আছে—

আমাৰ মূৰতো গোলমাল আৰম্ভ হ'ল। কালিটো' মই জনাত আমাৰ কাৰো বাবেই ভাল নহয়। সম্ভৱ আমাৰ তিনিওটাৰে মুখ বঙা

পৰিছিল। লাইটৰ পোহৰবোৰ অদৰকাৰী অদৰকাৰী যেন লাগিছিল। কিন্তু এনেতে মিনতিয়ে আহি দাইটিক মাকে মাতিছে বুলি কৈ ভিতৰলৈ লৈ গল। আমি ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চালো। আমাৰ বাবে দুখৰ কথা যে মিনতিয়ে আমাৰ লগত আজি কথা পতা নাই। বৰ শান্ত, বৰ নিৰীহ যেন লাগিছে মিনতিক। মিনতিৰ চকুলৈ আমিও চাবলৈ সাহস কৰা নাই অথবা মিনতিয়ে মতাৰ আগতে আমিও মাতিবলৈ সাহস কৰা নাই। আমি মনে মনে চাহ খাইছিলো, নিজৰ ভিতৰতো কথা কোৱাৰ শক্তি আমাৰ যেন নাইকিয়া হৈ গৈছিল। দাইটিয়ে তেনেহলে গাঁৱলৈ যোৱাৰ কথা কলে কিয়? আমাৰ অপকৰ্মৰ লগত গাঁৱলৈ যুঁজি যাব লগা-নলগা কথা কি আছে? পাকে-প্ৰকাৰে দাইটিয়ে এই কথাকে কব খুজিছে নেকি যে আমাৰ উৎপাতৰ হাত সাৰিবলৈকে তেওঁ টাউন এৰি... কিন্তু তেওঁৰ কথাৰ সুৰটো সেইটো নহয়। গতিকে....

এইবাৰ দাইটি আৰু খুড়ী দুয়ো আহিল। দুয়ো আমাৰ সমুখৰ চকীত বহিলহি। দুয়োৰো মুখ ফৰকাল যেনেই লাগিল। দাইটিয়ে এইবাৰ ক'লে—তহঁতক মই এটা ডাঙৰ কথাৰ কাৰণে মাতিছো। তহঁতৰ অবিহনে মোকনো কেইটাই বুজে হয়নে?

দাইটিৰ এই কথাষাৰে যেন আমাক পুনৰ জন্ম দিলে।

কালি ৰাতি হঠাতে, মানে ধৰ দহমান বজাত খবৰ এটা পালো। তহঁতেতো জানই ছোৱালী বিয়া দিয়াৰ আগতে, ল'ৰা-ছোৱালীৰ পঢ়াশুনা শেষ কৰাৰ আগতে, বিটোৱাৰ হোৱাটো কিমান দুৰ্ভাগ্যৰ কথা। মোৰ এইক লৈ মহা চিন্তা বুজিছ, ভালেদিনৰ পৰা হওঁতে মই চেষ্টা কৰি আছিলো বোলো ক'ৰবাত ভাল ল'ৰা এটা পালে বিয়াখন পাতি পেলাওঁ আৰু! কালি তাৰে খবৰ এটা পালো। ভাল ল'ৰা বুজিছ, ল'ৰাৰ ককায়েক আহি নিজেই খবৰ দি গ'লহি। হওঁতে ল'ৰায়ে ছোৱালী দেখিছে, ছোৱালীয়েও ল'ৰা দেখিছে, আজিকালি আৰু দেখেই দেখোন। পিচে বিয়া বোলে এই অহা আঠাইশ তাৰিখে পাতিব লাগে, আজিৰ পৰা মুঠেই

একুৰি তিনিদিন আছে। মই বিবুদ্ধি হৈছো বোপাই। নাই নাই বুলিও তোৰ সাত-আঠ হেজাৰ টকাৰ যোগাৰ কৰিব লাগিব। ডাঙৰ মানুহৰ লগত মিতিৰ কৰিলে সেইটো এটা বিপদ বুজিছ। এই মাটিখিনি ঘৰে দুৱাৰে কুৰি হেজাৰ টকাত বিক্ৰি কৰাটো স্থিৰ কৰিলো। গ্ৰাহক পাইছো। দহ হেজাৰ টকা কাইলৈকে দিব, বাকী দহ হেজাৰ এমাহ পিচত দিব আৰু তেতিয়াই ঘৰ দুৱাৰ এৰি দিব লাগিব। সেইবোৰ বাক পিচৰ কথা, এতিয়া বিয়াখনৰ দায়িত্ব তহঁতৰ। মই কেৱল টকাহে দিম। জা-যোগাৰ তহঁতেই কৰিব লাগিব বোপাইহঁত। তহঁতৰেই ভনীয়েৰ এজনীৰ যেনিবা দাইটিৰ চকুযুৰি হঠাৎ চলচলীয়া হৈ উঠিল। এই চকুলো প্ৰকৃততে কিহৰ মই বুজিব পৰা নাই। মিনতিক উলিয়াই দিয়াৰ নে পাতি লোৱা ঘৰখন বেচি দিয়াৰ? দুয়োটা হ'ব পাৰে।

কিন্তু বিয়াৰ কাৰণে আপুনি মাটি-ভেটি বেচিব লাগে কিয়? ভোলাই স্মৃধিলে দাইটিয়ে কিছু সময় ভোলাৰ মুখলৈ চালে। তাৰ পিচত শূন্য দৃষ্টিৰে চাই চাই কৈ গ'ল—নহলে উপায়? বিয়াতো পাতিবই লাগিব, মধ্যবিত্তৰ ষ্টেণ্ডাৰ্ড বজায় ৰাখিবই লাগিব। এইবোৰ আৰু মোক লুপ্তশিবি বুজিছ, তাইৰ বিয়াৰ বাবে ঘৰ-মাটি বেচিবলৈ ওলাইছো বুলি শুনিলে মা-জনীয়েও বৰ দুখ পাব। একো নাই, হ'ব দে। পৃথিবীত নো আৰু সকলোৱেই টাউনত ঘৰ-দুৱাৰ সাজিহে খাই-বৈ আছে নে? অ' হাৰমনিয়ামটো ভাল কৰিব নালাগে বুজিছ, থাওক দে, পুৰণা হ'ল আৰু বজাবি এটা, বাজিবগৈ আন এটা। মই গাব জনা গান যেনেকৈ আজিকালি অচল, সেইটো হাৰমনিয়ামৰ মাতো সেইদৰে অচল। আৰু আৰু এটা কথা কি জান? ভাল হৈ থাকিলে হাৰমনিয়ামটো সকলোৱে বজাব, মোৰো হয়তো কেতিয়াবা বজাবলৈ মন যাব, আৰু বজালেই থাওক দে। সেইটো হাৰমনিয়াম বৰ খুড়ীয়েৰক ককায়েকে যৌতুকত দিছিল। থাওক বুজিছ, সেইটো.....।

দাঙি খুৰাবলৈ বুলি গালত চাবোন ঘৰিছোহে, গণেশে জোতা পলিচ ক'বলৈ বহিছে, ভোলাই আহি ক'লেহি—গণেশ, বেণ্ডৰ দাইটি আমাতকৈ

তোৰ বেছি আপোন, তোৰ গাঁৱৰ, মই এটা কথা ভাবিছো—
মোৰ চাবোন সনা বন্ধ হ'ল, গণেশৰ জোতা ব্রাহ বৈ গ'ল। ভোলাই
কৈ গ'ল—

মই ভাবিছো...নাই থাওক দে, তইতি আৰু উল্টা ভাবিব পাব।

কি বাক কচোন—ময়েই ক'লো—

নহয় মানে, মানে কি জান গণেশ, আচলতে নহয়, আচলতে মিনতিক,
মানে মিনতিকতো ময়েই বিয়া কৰাব পাৰো।

এইবাৰ আমি দস্তবমতে হতভম্ব হলো। ভোলাই কি কয়! তাৰ
চকুলৈ চাই লৈ কলো—

সমস্যা কোনে বিয়া কৰাব, সেইটো নহয়, সমস্যা কেনেকৈ বিয়া
পাতিব সেইটোহে।

নহয় মানে, মই যদি কওঁ মই বিয়া পাতিম, মই কৰ্ত্তত গৈ বিয়া
পাতিম। বৰ বেচিব নালাগে, একো কৰিব নালাগে, যৌতুক নালাগে ..

শুন, তই বিয়া পাতনে নাপাত সেইটো আচল কথা নহয়, বেণ্ডৰ
দাইটিয়ে বৰ জীয়েকৰ বিয়া ধূমধামেৰে নপতাকৈ থাকিবনে নাথাকে
সেইটোহে আচল কথা। কাৰণ বেণ্ডৰ দাইটিহঁতে নোখোৱাকৈ থাকিব
পাৰে কিন্তু পৰম্পৰাগত ভেম এৰি দিব নোৱাৰে।

হয় নেকি। যাঃ তেনেহলে। কিন্তু...কিন্তু মিনতিক...এবা বন্দৱস্ত
হৈ যোৱাৰ পিচত মোৰ কথা উলিয়াবলৈ বেয়া হয়, নহয় জানো?
কিয় কব নোৱাৰো মোৰ কিন্তু এইবাৰ ভোলালৈ পুতৌ জন্মিল।

তাৰ মানে তাৰ মানে
ভোলা ওলাই যোৱাৰ পিচত মই গণেশলৈ চালো। আচৰিত ধৰণেৰে
গণেশ গম্ভীৰ! ইয়াৰ আৰু, কি হল! প্রকৃততে যোৱা নিশা আমি
এটাও শুব নোৱাৰিলোঁ, মই বাবে বাবে যেন মিনতিব সেই মুখ, সেই
হাঁহি, সেই খং, সেই অভিমান দেখিছিলো। মিনতিক আনে বিয়া কৰাই
নিব এই কথা মোৰ বাবে যেন বৰ অসহ্য আছিল। চিগাৰেট খাইছিলো,

এটাৰ পাচত এটাকৈ ৰাতি চিগাৰেট জ্বলাই গৈছিলো, জুইশলা মৰাৰ
শব্দ গণেশৰ কমৰ পৰাও শুনিছিলো, শুনিছিলো ভোলাৰ কমৰ পৰাও।
এটা সময়ত আমি তিনিও উঠি আহি বাৰান্দাত টহল দিছিলোহি।

মিনতিক আমি ভাল পাইছিলো নেকি? আমি বাক বহুত কথা
মুখ খুলি ক'ব নোৱাৰো নেকি? আমি ভীক নেকি? আমি কাৰ ওচৰত
লাজ কৰো? কিয় কৰো? আমাৰ সামৰ্থৰ ওপৰত আমাৰ সন্দেহ
আছে নেকি বাক? আমি মিছা আৱণৰ মাজত লুকাই থকাটোকেই
সত্যতা বুলি ভাবো নেকি?—মই ক'ব নোৱাৰো, মোৰ মূৰ গোলমাল
লাগি যায়।